

Дағыбыстандық қызының

6.2022

с. Куруш.

Фото из Интернета.

РЕДАКТОРНУ СЁЗЮ

АСРУДАН ДА АРТЫҚЬ СОЗУЛГЪАН БИР ГЮН...

Йыл тамамлана—янгы йылгъа абат алабыз. Адатлы күйде, шу гюнлерде биз ойтген заманға гөз къаратып, бир тюрлю натижалар чыгъарабыз, гележекге умутлар къурабыз: озбюзин охувчуларбызыгъа баракаллабызыны билдирибиз, олар булан бирче башыбыздан гечирилген ағвалиатланы гъакында сыр чечебиз...

Тек бу йыл оyzгелерине ошамагъан. Бугюнлер де Украинада юрюлөп турагъан хас асгер чараланы алдында оyzге зат увакътиоек, тийиhsиз зат йимик гёрюне. Сав йыл десе де ярай, биз барыбыз да шо ағвалиат булан яшадыкъ, бизин адамланы хыйлысына кёп сывналардан ойтмеге тюшдю. Не деп айттарсан?! Янгыз бир зат—биз уланларбызыны давлар-явлардан эсен-аман къайтгъаны къаравуллайбыз.

Бизин къоччакъ халкъыбыз къыйынлы дав ағвалиатларда антина аминлигин ва тавакаллыгъын бирдагы керен исбат этди. Дағыстанны

тарихинде биз оyzлер булан даим ойкетем болагъан Игитлеризни сиягы янгы атлар булан толумлашды.

Балики, биз яшавубузну янгы девюрюне гирише бусакъ да ярай. Нечик болар, не къаравуллай—гъали де билмейбиз. Биз янгыз бизин яшларбызы ва торунларбызы парахат кёкню тюбюнде яшар, олагъа балагълар ва къайгъылар тиймей янындан оytter деп инанма болабыз. Лап аслу зат яшавда—оyzю яшав: тангкъатывлары ва гюнеш батывлары, толкъунланы оқюрген тавушу ва емиш бавну шыптыгъы, яшланы къурч кюлкюсөндөн толгъан ожакъ, сизин аягызыгъа биринчилей гелип къонгъан къар учгъун...

Барыгъызын да гелеген Янгы йылыгыз булан къуттайбыз! Не болуп къалса да, яшавну законлары бир де алышынмай ва эсти

девюрлени орнуна янгылары геле. Шо девюрлер ярыкъ ва

рагымулу болсун! Амин!

Наида КЕРИМОВА

НОМЕРДЕ БАР:

ГЮНЕШ ЕМИШ-БЕРЕКЕТНИ БЕЛГИСИ! 10

—Аслу четимликлер юзюмню тюрлю аврувлардан къорума тюшегенде тувула-на. Хыйлы юзюмчо-пер тюшомню тас болувуну аслу се-беби аврувдан деп кант эте.

ЭСГЕРЕБИЗ, САГЫНАБЫЗ, ОЙКЕМ БОЛАБЫЗ..... 14

«Яшда гёрген яшынмас» деп не-гъакъ айтылмай. Мен экинчи класны битдирегенде, атабыз тюкендөн гиччи темир бидон алып гелди. О юртда гъеч авругъан адам болса, ону гёрге бармай бирде къоймас эди.

РОМАНЛАР ЯЗАГЪАН ЮРИСТ..... 26

—Шо мени айрыча дертим, аврувум. Мен китабыма оьгейанам мени та-къысралагъан сонг, улланам айтгъан бир тапшурмалы хабар-ны къошгъанман. Яман аврувдан оъле-гендө, къатын эрине янгыдан уйленер-сендер васият этген.

БИЛИМЛЕНИ «ОКЕАНЫНДА» ЮЗЕ..... 34

—Мен Моздокда тув-гъанман. 1967-нчи йылдан тутуп, бизин сююмлю Хасавюрт-бузда яшайман. Яй айларда оyzюмню гиччи ватанымга Моз-докгъа гелгенде, бу анадаш якъларымны сагынаман. Шонча да Хасавюрт магъя аявлу болгъан, ондан тизив шагъардюньяда ёкъ деп эиме геле.

Къысмат–шо сени яшав толкъунлардан алып юройген хасиятынг, сен негъакъ касбунгну тангламагъансан, шо сагъа алданокъ буварылгъан болгъан деп, сенде инамлыкъны тувдурагъан бир белгидир. Муна бизин бугюнгю лакъырдашыбыз да оъзюню медицина касбусунда кёп зат врачны адамлыкъ хасиятларындан гъасил болагъанына мюкюрлюк эте.

Сен Гиппократны антына нечакъы амин болуп юрюсендеге, авруйгъан адамны алдына гелип токъатгъанда, сени инг башлап ол биревню анасы яда атасы деген ойлар къуршай, шо сени огъар айрыча тергевлю янашма талпындыра.

МАГЬАММАТСАЛИГЬОВЛАНЫ АГЪЛЮ НАСИБИ...

ТЮЗ КАСБУНУ ТАНГЛАГЪАН

Зулжат Кебедовна
Магъамматсалигъова
бир заманда да оъзюню
алдына етишип болмасдай
муратланы салмагъан. Тек
Дагмединститутта охуй туруп,
оъзю учун бир гъасилни
чыгъаргъан–якъ–якъгъа
чачылмайлышы, бир мекенли ёлну
танглама герек. Ол оъзюню
ери педиатриядадеп токъаша.
Мен огъар неге медицинаны
тангладыгъыз деп сорагъанда,
ол бираз ойгъа батып, иржайып,
мекенли жавап берип болмады.
Тек заман гетип, тюз касбуну
танглагъанына тюшюнген.
—Агълюбоз уллу эди,—деп
хабарлай ол, —ууч эркъардаш
ва беш къызырдаш бар эдик.

Гиччиден тутуп, гъар кепекни
къыйматын билип, уллулардан
къалышмай загъмат тёкмеге
тишген. О заманлар ол
агълюсюне дагъы да нечик кёмек
этип болагъаны гъакъында
ойлашгъан. Буйнакскидеги
медучилищени охуп битдире.
Амма ону алда билимлерин
артдырыв, илму-ахтарыв
чалышыв къаравуллай. Тек
къайда болса да, ата юрту Гунини
унутмай эди.

—Мени ата-бабаларымны
тамурлары кёп тарихи теренлеге
гете,—дей ол,—яшав оланы не
къайда да сынамагъа къарагъан,
амма бир къыйынлыкъыны
алдында къайпанмагъан, оъзлени
яшав-турушун, касбусун узатып
тургъан. Озокъда, асрулар
бою четим табиат шартларда

яшайгъанланы арасында
оъзтёре чесе хасияты булангъы,
тавакаллы халкъыны амалгъа
гелтирген. Олар бугюнде, яшав
юрютме четим заманларда
шо ата-бабаларыны асил
мердешлерин унутмагъандыр
деп эсибизге геле. Ону атасына
юртлулары уллу гъюремет булан
янаша болгъан.

—Атам ялгъан айтып бажармай
эди ва ялгъанчыланы гёрюп
де болмай эди. Ол район
сельхозтехниканы башчысыны
заместители болуп ишлей эди. О
заманларда шо уллу гъакимлик
къуллукъыгъа гъисаплана эди. Ол
бизин къайсы касбу да яхшы,
тек аслусу—танглагъан ишингни
сюймек, ону писти-пистисин
билимек деп уйрете эди.

ҮСТДЕНСУВ ЯНАШАГЪАНЛАРЫ ЁКЬ...

Зулжат Кебедовна оъзюню лап ювукъ адамларыны арасында, эркъардашлары, къызардашлары, гъар тюрлю касбуланы есилери баргъа мюкюр бола: асерчилер, къурувчулар, медицина къуллукъулар, муаллимлер... Тек аслусу, оланы арасында ишине үстденсув янашағъанлары, янгыз къязанчъга ишлейгенлери ёкъ.

Ону оъзюню загъмат ёлу неден башланды? Ол Буйнакск медучилищедеги охув йылларын эсге ала. Онда ол врач учун инг герекли хасиятлагъа— чыдамлыкъгъа, тергевлюкге ва рагымулукъгъа уйрене. Шо заман оъзюню гележекде болажакъ касбусун даймликге танглай. Училищеден сонг

Дагмединститутгъа охума тюше. Ону педиатриягъа артыкъ тергев бергенлиги тюз болгъан экен. Гечге таба сынавлу касбучу болуп арагъа чыкъгъанда, ол лап авур аврувланы (ДЦП, склероз, паралич, атрофия) багъывда алдынлы войта-терапияны къоллама башлай.

Зулжат шо янгы багъыв къайда булан бек иштагълана. Ол хабарлайгъан күйде, войта-терапия гетген асрұну 50-нчи йылларында арагъа чыкъгъан ва шогъар белгили чех невролог Вацлав Войтаны аты къюлгъан.

—Алим-врач оъзюнию янгы къайдасына неврологияда, онтогензде, биомеханикада, мануальный терапияда етишген үстүнлюклени бирче къуршама бажаргъан,—деп хабарлай Зулжат Кебедовна. —Шо оъзюню асувлугъун, пайдасын кёп керенлер гертиlegen.

ВОЙТА-ТЕРАПИЯНЫ КЪАЙДАЛАРЫ...

—Войто-терапияны аслу маънасы— авруйгъан адамны айрыча гыс этеген ерлерин табып болмакъда, —дей З. Магъамматсалыгъова. — Шо аврувну багъывда алданокъ

пайдалы чарапар оytгерме имканлыкъ бере ва адамны сакъат болувундан къоруй. Ол шо къайданы республиканы бары да клиникаларында оytгермекни якъысы. Сынавлу педиатр, касбу ёлдашларына оъзюню бугюнгю ишинден алда кёп йыллар илму ахтарывлар юрютюп турғынаны эсine сала. Ол хыйлы заман республиканы яшланы багъагъан больницасында ишлеген.

Ол Челябинскде ерлешген Кинзерскийни центрыны гъакъында иштагълы күйде хабарлай. Шону күрчюсөндө бизин уылкели касбучулардан къайры тыш пачалыкъланы врачлары да билимлерин артдыра. Зулжат Кебедовна—Халкъара войта клубну лап жанлы ортакъчысы.

—Озокъда, войта-терапия бары да аврувлагъа эм тюгюлдюр,— деп узата Зулжат Кебедовна.

—Тек шону көмеги булан авруйгъан адамны къаркъарасы ичиндеги яшыртгъын гючлени, имканлыкъланы хозгъалтып, топлап, оъзюне тюшген балагъдан арчылма къарай. Шо заман врачны билимлеринден, сынавундан кёп зат гъасил бола.

Зулжат Кебедовна уъч йыл чагъына етишмеген яшланы тез къолайгъа къайтарма, гъатта, толу күйде аврувундан азат этме бола деп гъисаплай. Республикабызда врачланы войто-технологиялагъа уйретеген центр бармы?—деп сорайман.

—Гъали медицинада лап авур аврувланы багъагъан гъар тюрлю къайдалары бар,—дей ол. —Хыйлы сынав топлангъан, шоланы арасында войто-технологияда да. Озокъда, шолай центрны ювукъ заманны ичинде къурмасакъ ярамай. Центр янгыз авруйгъан яшлар булан тюгюл, оланы ата-аналары булан да иш гёrmеге борчлу болажакъ. Войта-терапия медицинаны гъар тюрлю тармакъларында үстүнлю күйде къолланма бола.

АХЫРЫНЧЫ НАТИЖА – ЛАП АГЬАМИЯТЛЫ

—Бизин ортопедиядагъы, неврологиядагъы, педиатриядагъы кёп йыллыкъ ахтарывларыбыз янгыз яшланы тюгюл, уллуланы да сав этме имканлыкъ бере. Магъа оъзюмню ишимде бек авур аврувлагъа тарыгъанланы гёrmеге тюшген.

Мени аслу борчум—оланы сав болажагъына инандырып болмакъ.

Тергевлю, чыдамлы Зулжат Кебедовна биз оъзюн адатлы күйде гёс алдыбызгъа гелтиреген врачны келпетине парх бере. Ону учун ахырынчы натижала лап агъамиятлы болуп токтый. Сюйсе, ол инг алдынлы технологиялардан пайдалансын, сюйсе, юрт ердеги лабораторияда йимик, эсги алатланы къолласын башгъа тюгюл, сени устьтүнге гелген адам аврувундан арчылма герек.

—Шо гъар врачны ишини аслу маънасы,—деп гъисап эте ол. Янгыз мердешли, тезден берли гелеген къайдаланы къоллап къоймай, алдынлы технологиялагъа да аркъа таяма тарыкъ. Ондан къайры, врачны бирдагъы бир эмли дарманы барылы сёз.

Къужурлу лакъырдаш, гъар-бир затны устьтүнден терендөн ойлашагъан, шону булан бирге бек сабур адам, ол алгъасавлу натижалар чыгъармай ва ону пикрүсүна тергевлю къулакъасмакъыны борчлу эте.

Зулжат Кебедовна халкъ медицинаны гъакъында ой къура туруп, шо аврувуланы багъывну герти хазнасы экенге мюкюр бола. Амма шону булан пайдаланып, янгыз къазанчны ойлашагъанлардан арек турмакъынды ёрай. Войта-терапия да аслу гъалда бир заманлар халкъ арада къолланып гелген къайдалагъа асаслана.

АГЪЛЮСЮ—ОЪЗТЁРЕЧЕ ДЮНЬЯ...

Бизин лакъырыбыз бир темадан башгъасына гёче туруп ойтдува гъар гезик мен оъзюм учун, айланасындағы дюнья булан гелишликде яшайгъан Зулжат Кебедовнаны хасиятыны янгы ва янгы янларын ача эдим. Тынчмы экен оғъар шолай яшама? Гъар гюн йимик адамланы дерти булан рас болма, шо заманда да рагымулукъ, сююв гъислерин тас этмей яшамагъа?!

Зулжат Кебедовна агълюсю булан ата юрту Гуниде кёп бола. Мунда бары да зат оғъар ата-анасын, дос-къардашын эсine сала. Айрокъда, коронавирусдан гечинген анасын бир де унутмажакъ, ону асил келпети бир де гёз алдындан таймай. Ону агълюсю—оъзтёреche дюнья. Эри Гъайбулла Гъамзатович Илмулар Академияны ахтарыв центрында ишелей, илмуланы доктору.

—Тап-таза алим,—деп масхара эте Зулжат Кебедовна.

Къызы Субгъанат дизайнерни касбусун тантлагъан ва шо ишни юрютегенине бир де гъёкюнмеген. Эрге баргъан ва ата-анасына гиччинев Дайгъанатны савгъат этген. Магъамматсалигъовланы агълюсюнде заманны къийматын бек яхши биле. Тек олар янгыз иши булан долана деп эсигизге гелмесин: олар кёп охуй, бирче жыйылма эпиз сюе, дос-къардаш булан тыгъыс аралыкълар юрюте. Шо тюгюлмю дагъы насиp...

Айшат ТАЖУДИНОВА

ДАГЫСТАНЛЫ КЪАТЫН

4/09

6/2022 ДАГЫСТАНЛЫ КЪАТЫН

5

ЖАНЫН ТАЗАЛАЙГЪАН ЖАН МУЗЫКА

Умразият Арбуханова—гъайран гёзеллиги булангъы тавуш, гючлю ич актёрлукъ ругь.

Дагыстан опера ва балет театрны лап пагымулу йыраву, Ленинград консерваторияны битдирген, Россияны ат къазангъан артисткасы, ДГУ-ну маданият факультетини дарс беривчюсю. 15 йыллар алдын ону сураты бизин журналны жылтында чыкъгъан эди. Бугюн биз ону яшавунда шо заманлардан берли не алышынгъанын, не зат алдагъы кюонде къалгъанын билмек учун, ону булан ёлугъуп лакъыр этдик.

Баянлыкъя гъазирленегенде, эсги текстни янгыдан охуп, мен ол оъзю жавап берме сюердей, охувчуларыбызыны да тергевюн тартардай соравланы тангладым. Мен янгылыш болмагъанмандыр деп чи эсиме геле.

Оытген йылланы ичинде кёп зат алышынгъан: инг алдын дагыстанлыланы классика музыкагъа янашыву башгъачалай болгъан, лап оър даражалы музыканы къабул этердей тынгловчулар туулунгъан. Шо да сюондюрмей болмай. Озокъда, оъзлюгюндөн амалгъа гелген тюрленивлер тюгюл. Шо Дагыстанны маданият министерлигини башчылыгъы булан— опера ва балет театрны, Дагосфиларменияны коллективлери юрютүп тургъан жанлы гъаракатыны бир асувлу натижасы. Театрны репертуары янгыртылгъан: классика асарлар булан бирге огъар Мурат Кажлаевни «Валида» деген мюзиклы, фольклорну кюрчюсүндө яратылгъан «Навруз» деген спектакль, Аида Жафаровны «Дюймовочка» деген музыкалы ёммагъы гире,—деп хабарлай Умразият.

—Сизин ва республика учун опера ва балет театрны не агъамияты бар?

—Савлай республикада опера театр ёкъ десе, шо—регионну маданият даражасын тёбен этип гёрсетеген бир аслу белги. Шо якъдан биз бек парахатбыз, театр тездөн берли топлана гелген мердешлерин сакълап бажаргъан ва Дагыстанны маданият яшавунда гёrmекли ерни тута.

Мени учун буса театр—экинчи яшавум. Мен шону къурагъанланы биринчилеринден эдим. Бизге,

шону кюрчюсөн салгъанлагъа, театрыбыз авлетибиз йимик гёрюне. Балагъа йимик янашагъан болгъан сонг, биз де гъайлы «каналар» болма герекбиз. Гъар спектаклибизни оыр даражада ойнайгъандан къайры, шону республиканы маданият яшавундагъы бир гёrmекли агъвалатгъа айландырмакъыны къастын этебиз.

— Сизин музыкагъа бакъгъан якъадагъы янашывугъуз алышинамагъанмы?

— Алышинамагъан, алда йимик бугюн де классика музыканы яныман.

— Сиз академика музыкадан къайры, не затгъа тынглайсыз? Дарс беривчю гъисапда сиз жагыл музыкантлар булан кёп гъакълашасыз, олар тынглайгъан макъамлар сизге таьсир этмейми?

— Озокъда, мен гъалиги макъамлагъа да тынглайман. Неге тюгюл, студентлеримни репертуарына академика музыкадан къайры, гъалиги эстрада асарлар да гире. Оланы алдына бир де тогъаслар салма къарамайман. Гъариси оызлер ушатагъан асарлары танглай, мен де оланы шо танглавуна ва согъагъан кюоне гыюмет этип янашаман.

— Къаравчу терен маъналы музыканы гертиден де англаймы? Бизге 90-нчы йылларда ташгъын йимик агъылып гелген къайдагъы попсаны заманлары гетдими?

— Мен опера ва балет театрда ачылгъан заманындан тутуп ишлеймен ва мени гёз алдында артдагъы йылларда дагъыстанлы къаравчуланы, тынгловчуланы янашыву хыйлы алышингъан. Олар гъар спектаклибизде бизин булан бирче къайгъыра ва сиюоне. Сагынада оюн юрюлүп, музыка согъулуп турагъанда, залда олтургъан бирев де орусча айтгъанлай, «көз сукарасында» тюгюл йимик гъис этмеге герекмей. Къаравчулар бизин англакъаны, бизин булан оыктем болгъаны сюебиз. Шо янгыз опера булан байлавлу тюгюл, адабиятда, инчесаниятны оызге тармакъларында да агъамиятлы. Гъалиги заманлар, яшав культура якъдан англавлары бар адамланы талап эте. Бизин мурадыбыз—къаравчуланы къужурлу спектакллэр булан тергевион тартмакъ ва иштагъындырмакъ.

— Лап сюеген спектакллэр ва роллар къайсыларыдыр?

— Гъасановну «Хочбар» деген операсындагъы Асиятын ролю. Мени учун шону уллу агъамияты бар, неге тюгюл, мени—дагъыстан театрдагъы биринчи ролюм. Ондан къайры, Наби Дагыровну «Йырчы Къазакъ» деген операсындагъы Сапиятны ролюн да ушатаман, Мурат Кажлаевни «Валидасын» ва оызге ролланы. Шоланы гъарисине мени юрегимни бир гесеги салынгъан.

— Академика музыканы фестивалларына, концертлерине барамысыз?

— Озокъда. Гъар тюрлю жанрларда ойнайгъан профессионал музыкантлагъа тынглама къачан да къужурлу. Магъа шолай имканлыкъ тюшсе, мен шону бир де къутгъармайман.

— Сиз ДР-ни халкъ артисткасы да болмай, тувра «РФ-ни ат къазангъан артисткасы» деген атны алгъан биргине-бир яратывчу адамсыз? Шо нечик болгъан?

— РФ-ни ат къазангъан артисткасыны атына мени Дагъыстанны Пачалыкъ Советини Председатели

Магъамматали Магъамматов гёrsетген эди. Ону таклифин республиканы бары да яратывчу жамияты да якълады.

— 15 йыл альякъда айтгъаныгъыз йимик, сиз бугюн де ишигизге сиюоне туруп барамысыз ва сонг шолай сиюонч булан уьюнгүзгө къайтамысыз?

— Бараман,—деп иржая Умразият. —Мен обзюмню касбумну, театрымны бек сюемен. Охув йылны ахырында студентлеримни пагъомулу устьюнлюклеринден къуванаман.

Билемисиз, оыз касбунгда оыр даражалагъа етишмек учун, сени инг алдын инамлы аркъатаявунг болмагъа герек. Мени учун шо—мени агълюм. Мен яшавда бары да затгъа эрим Магъаммат Шамсутдинович Арбухановну яхшылыгъындан етишдим деп айтмагъа толу ихтиярым бар. Тизив врач-фтизиатр, ол яратывчу адамны-артистни инче ич дюньясын бес яхшы англай эди. Бирдагъы керен айтаман: осуз мен не насиplи ана, не профессионал йырав, не педагог болуп болмажакъ эдим. Ол мени англай эди, гъар-бир ишимде якълай эди ва мени булан оыктем бола эди.

— Сизин яшларыгъызга этген ёравугъуз яшавгъа чыкъымы? Алдагъы лакъырыбызды: «Сизге не сорагъанни сюесиз?»—дегенде, яшларыгъызын гележегини гъакъында сорав бергенни сюйдюгүз.

— Чыкъды. Гъариси оызлер сюеген касбуланы танглады ва мен оланы болгъан чакъы якълама къарайман.

— Сизин ёлугъузуну узатгъанлары бармы? Къайсы касбуну танглагъынлар?

— Музыкантлар, йыравлар ёкъ. Къызларымны уллусу—психолог, уланым ич ишлер министерликде къуллукъ эте. Гиччи къызым—врач-офтальмолог.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

«КЪОЛЛАРЫГЫЗГА АЛЛАГЬ САВЛУКЬ БЕРСИН!»

Чанглы, бюркевлю шагъардан къоуп, тавлагъа чыгъып гетегенде, сени бир тамаша насишли, сююнчлю гыслер күршай. Шоссагъат Пушкинни унутулмас сатырлары эсинге тише:

«Кавказ тюбюмде, оврдемен янгыз
Тюпсюз ярны токътагъанман учунда.
Арекдеги тавдан учуп къаракъуш
Мени булан саркъый бирче гъавада».

Бу гезик тап шолай болду...

Къаракъушланы биз кёп гёргенбиз. Олар Къазикумух Къойсуңу къакъасында устюндөн уча эди. Сонг тюпде къоянны гёрюп, яда бир-бири булан ярышгъа чыкъгъандай, ерге ташдай болуп тише эди...

Дагы да сени белингэ етишеген чакъы от, яшыл халидей яйылгъан биченликлер, отланагъан гъайванлар, ер-ерде гёрюнеген балжибин уялар тамашагъа къалдыра. Бираз арекдеги тавну аркъа бетинде жагыил адамлар аргъумакъларын ерлеп, ат чапдырывда гъонерлерин гёрсете. Бу шагъарлардан кёп арек бойларда туристлеге ижарагъа мотоциклер де берилегенин чи къаравулламай эдик. Лак ва Къули районланы къайсы юртундан ойтсек де, бизин дайы «еки аякълы машинлени» такыллайгъан тавушу узатып турду.

Бизин ёлубуз Кумухдан таба Къули районгъа узатыла эди. Сапарыбызны аслу мурады – районну фермаларыны бирисини иши булан таныш болмакъ, башгъачалай айтгъанда, бизге азыкъ берегенлер нечик яшайгъанын ва загъмат тёгегенин билмек.

Къули районну центры Вачиде бизин ерли администрацияны башчысыны заместители А.С.Давдиев къаршылады ва Буньямин Аминовну атындағы СПК-ны председатели Чупалав Къурбановгъа тапшурду. Оғыар бизин Хосрехдеги фермагъа етишдирмеге буюргъан эди.

Хосрех-макътавлу тарихи булангъы Чаранех ва Виралю оъзенлер бир-бирине къошулагъан ерде ерлешген. Айланасын Дюльтидагъ, Кокмадагъ ва Шунудагъ тавлар күршагъан. Алимлер юртгъа VI асрудагъы пачаны Хосровну аты къоюлгъан деп ёрайлар. Мунда усталар, гъайванчылар, сабанчылар тура. Хосрехден белгили музыкантлар, композиторлар, язывчулар, шаирлер ва алимлар де чыкъгъан...

Районда фабриклер, заводлар, оъзге предприятиялер ёкъ, тек башгъа байлыгъы бар – берекетли топуракълары. Къули бишлакъына ва хосрех картопнұ тъакъында Дагыстында эшитмегенлер кёп аздыр. Базарларда шоланы багъасы оъзгелериникіндең артық болағынан да негъакъ тюгюл!

Муна биз Ариялу деген бойларда ерлешген фермагъа етишдик. Шолай фермалар Хосрехде дёрт бар. Янгыз бириси–онгача ферма.

Биз алданокъ билдирмей гелгенибизге де къарамай, бизин тезден къаравуллайгъан сыйлы къонакъланы йимик, къурулгъан стол булан къаршылады. Мунда иш этип бишлакъ алма туристлер де геле экен. Оланы да илиякълы къаршылайлар, аш-сув да берелер. Тарыкъ буса, гече де къалалар.

Генг эркин дөгъада салкынлыкъ билине, шо саялы, уйнню ичинде тав отлардан этилген къайнар чайны да иче туруп, лакъыр юрютебиз. Тергев бердим—тамда къысгъа тонлар илинген. Оларсыз мунда къышда бир де бажарылмай. Оъзюмню яш заманларым эсге тюшдю, уллатамны уйлери ва тап шолай тонлар... Ата юртумдагъы колхоз ферма... Улланам мени ахшамгъы савунгъа алып бара. Сыйырланы савагъан кюоне къарама эпиз кепине геле эди. Улланам башлап гъйваннны елинин жува, сонг къолларын, магъа гиччирек шанжалны бере, оъзю де янымда олтуруп, савма баштай. Магъа да уйренсин учун, аз замангъа буса да савма бере эди. Савуп битген сонг, педрени уастюн таза марли булан ябып, къабул этеген ерге алып бара эди...

Бизин лакъырдашларбызыз оъзлени яшав-турушу гъакында хабарлай:

—Дёрт де ағылло фермада сав йыл яшайбыз. Бугун Аминат Рамазанова ёкъ, ол Магъачкъалагъа тойгъа гетген,—дей савунчу Файра Абдуллаева.—Фермада тюрлю-тюрлю чагъындагъы 10 яш бар, оланы школагъа етишдиреген гиччи автобус берилген. Яй каникулланы вакътисинде яшлар ял ала, биревлер шагъарда, биревлери Хосрехде улланаларында ва уллаталарында. Яңгы охув йыл башланагъанда барысы да жыйыла. Биз, къатынлар — савунчуларбызыз, эрлеребиз — туварчылар. Акъай—мени эрим, бизин бригадирибиз. Эртенги савундан сонг, олар туварны аридеги отлавлукълагъа чыгъара, ахшам къайтып гелтире.

—Къышда да къаламысыз? Уышомеймисиз? Шартлар сама бармы? —деп тамашалыкъ этемен.

—Озокъда къалабыз. Бизин къайсыбызын да шагъарда, да юртда да уйлеребиз бар. Тек сыйырланы къышда да савма тарыкъ чы, ем берме, бишлакъ этмеге,—деп иржая Файра. —Мунда телефон да, телевизор да бар, ашамлыкъ малланы Хосрехден яда Вачиден гелтирибиз. Оъзгелдерден кем яшамайбыз.

—Бёрюлер гъайванлагъа чапгъын этмейми?

—Бола заманда бир. Тек шюкюр Аллагъъа, адамлардан арек туралар.

—Туварыгъызыда нече сыйыр бар?—деп сорай журналины табасаран тилде чыгъағъан редактору Сувайнат Исрапилова.

—Юзге ювукъ,—деп жавап бере Хадижат Чавтарова. Ол фермада лап уллусу. —Мал сакъламайбыз, сыйырны сютүндөн бишлакъ этебиз, къаймакъын, каманы янгыз оъзюбюз учун къөллайбыз. Шоланы узакъ сакълама бажарылмай. Бишлакъыбызын алма сюегенлер артса тюгюл, аз болмай. СПК ломайлап алагъанлар булан дыгъяр байтай, олар жумада бир, эки керен гелип, гъазир бишлакъын алып гетелер.

—Сизге гъаригизге нече сыйырны савма тюшө?—деп тамаша бола Сувайнат. —О чу—герти загъмат къоччакълыкъ!

—Биз шогъар уйренчикли болуп битгенбиз. Юртда яшав башгъачалай болмайдыр,—дей если савунчу.

Лакъырны дөгъадан гирип гелген Шагъун бёле. Ол Акъайны иниси Шевелингэ эрге баргъан, бишлакъ алма гелген.

Уллу бочкелени ичинден бишлакъны чыгъарып, чегип, машинге юклейлер.

—Муну Къасумгентге бакъдырыбыз. Къули бишлакъны къайда да ушаталар,—дей оъктем күйде Хадижат.

Биз де гъарибиз уюбюзгэ бирер баш бишлакъ сатып алдыкъ. Ол биз базарларда алагъанына ошамагъан, уллу экмек буханкалар йимик. Гертиден де, эпиз татывлу бишлакъ.

Бу якъларда турагъанлар оъзлеге тергев бергенине разилигин билдиримек учун: «Къолларыгъызыга Аллагъ савлукъ берсін!»—дейлер. Биз де шону айтабыз, баракалда болсун сизге, аявлу юрт загъматчылар! Сизин авур шишен баш къачырмайгъаныгъыз, касбугъузгъа берилгенлигиз, яшларыгъызын да ана тилни, анадаи ерлени сюймеге уйретегенигиз негер де тиедир!

Ажа АБДУРАГЪМАНОВА

ГЮНЕШ ЕМИШ— БЕРЕКЕТНИ БЕЛГИСИ!

Кышда бизге гюнню шавлалары ва иссилик нече де етишмей! Яллавлу яйны эсге ала туруп, Янғы йылны алдында бизин охувчуларыбызгъа савгъат гысапда биз иш этип бу номерге Табасаран районну Дюбек юртунда турагъан аты айтылған юзюм оъсдюрювчю Абдулмалик Къурбанов булангъы баянлықыны къойғъанбыз. Бизин лакъыр юзюм къайтарылагъан вакътилерде, тұвра бавлавларда оytгерилген әди.

Уллу юрт хозяйство предприятиени башчысы, 100 гектаргъа жовукъ юзюмлюклени есиси, оъзюню ағылсю Зулейхат булан бизин тезден берли таныйгъандай, исси ва илиякълы күйде къаршылады! Зулейхат коллективдеги оъзге къятынлар йимик, тюшюм къайтарыв башлангъанда гече-гюнөн бир этип дегенлей бавларда оytгере, башгъалардан къалышмай юзюм гесе.

Эр-къатын бизге гюнеш емишни оъсдюрювню бир тюрлю сырларын ачды, бугюн шо тармакъда ёлугъагъан четимликлени гъакъында хабарлады. Тек оъзлени ағылу яшавуну гъакъында лакъыр

чыкъса, бек сабур-саламат күйде къысгъяча жавап берип, къайтып ишини хабарын чыгъара әди.

—Юрт хозяйстввода нече тюрлю тармакъ бар, неге юзюм оъсдюрювню тангладыгъыз?

—Мен яшдан берли, оъзюмню билеген чакты заманлардан юзюмлюклер булан долана гелгенмен. Шо саялы школадан сонг, къайда охума баражагъымны сораву алдыма токътагъан әди. Мен Дағыстан юрт хозяйство институтнұ оyr къыйматлагъа тамамлап, агроном болдум. О заман юртубузда уллу юзюмчюлук совхоз бар әди. Тек янғыртып къурувнұ вакътилеринде хыйлы гектарлар кырылды. Мен Кыбыла Дағыстанда юзюмчюлук

янғыртылар деген умут булан яшай әдим. Бүгүн де алда йимик, республикабыз юзюм оъсдюрювню ва ғазыр этивину лап уллу центрларыны бириси деме ярай. Шо уystюнлюклерде мени де аз-кёп буса да къошумум барға оқтем боламан.

—Оъзюгюзни предприятиегизни къачан къурдугъуз?

— Мен онгача далапчы гысапда чалышагъынам 20 йылдан да артықъ бола. Бу ишге бютюн мени ағылум, хыйлы дос-къардашым къуршалғъан.

Шо бизге гъалал къыйыныбыз булан тарчыкълыкъгъа тарымай яшамагъа имканлыкъ бере.

– Юзюмню аслу гъалда къайсы жураларын оьсдюресиз?

– Артдагы йылларда столовый журасын оьсдюрювге артыкъ тергев беребиз. Неге тюгюл, аслу гелим шолардан алына. Лап татлилерин айтгъанда, Ливия, Атика, Молдова, Юбилейный, Новочеркасский-Донской, Цитроний Могарыча, Агъадай, Кишиши венгерский деген жураларын эсгермеге ярай. Къайтарылгъан тюшюмню республиканы ва оъзге регионлардагы уллу сатыв-алыв центрлагъа бакъдырабыз. Озокъда, янгыз шо журалар булан дазуланып къалмайбыз. Рислинг, Ркцатиле, Каберне, Савиньон ва башгъа сортларын консерво, чагъыр ва конъяк заводлагъа тапшурабыз.

– Сиз алдагы мердешлеге, къайдалагъа таянын иш гёремисиз яда янги технологияланы да къоллама къаст этемисиз?

– Янгыз эсги къайдалагъа таянмакъ, демек, оъзунге зараптагъа ишлемек болуп токътай. Биз даим янги технологияланы ахтарабыз, шо да къайтарыш бермей къоймай.

Мен кёп селикционерлер булан танышман, гъар йыл тюрлю юзюмлюкъулукъ этемен ва гъарисинден юзюмню къайсы буса да бир янги журасын гелтирмей къоймагъанман. Гъали мени жыйымында Сербияда, Венгрияда, Молдовада, Ростов областда, Краснодар краиде ва Кырымда сатып алынгъан борлалар бар.

Юзюмлюклиеризден къайры, биз 5 гектар ерде емиш оьсдюрешибиз ва 18 гектаргъа будай чачабыз.

– Юзюмню журасында лап къыйматлы недир?

– Лап аслусу–салкын уллу ва емиши татли болма герек. Ондан къайры, сувукълагъа ва зиянлы жанлагъа чыдамлы болмаса бажарылмай. Тек тюзюн айтгъанда, шо талапланы барысына да бирче жавап берердей журалар бек сийрек ёлугъя.

– Юзюмчюни ишинде лап аслу къыйынлыкълар къайсыларыдыр?

– Аслу четимликлер юзюмню тюрлю аврувлардан къорума тюшегенде тувулuna. Хыйлы юзюмчюлер тюшюмню тас болувуну аслу себеби аврувдан деп кант эте.

– Заман гетген сайын, юзюмчюлук бизнесни юротмеге тынч боламы яда четимлешеми?

– Эгер де уллу майданларда оьсдюре бусанг, къайтарылгъан тюшюмню ерлеге етишдиривде, ломайлап сатывда къыйынлыкълар тувулuna. Юзюм бавланы майданларын артдыра туруп, биз даим шону гъакында ойлашма герекбиз. Бугюн бизин юк ташыйгъан 3 машинибиз тюгюл ёкъ.

– Юзюм оьсдюрюв булан машгъул болма сюөгенлөгө не насиギят берер эдигиз?

– Юзюм оьсдюрювге байлавлу ону-муну билме сююп, мени устьюме хыйлы адам геле. Кёп зат юзюмню къайсы журасын оьсдюрмэ токъташгъаныгъиздан гъасил бола. Бизин шартлагъа чыдамлы, уйренилген жура буса яман да тюгюл, тек оланы бағыасы базарларда баргъан сайын тёбен тюше. Олар оъзге белгили журалар булан тенглешдиргенде, емишини уллулугъу, татлилиги, тюсю булан макътанма болмай.

– Сизин къатыныгъызы даим яныгъызыда–үйде де, ишде де. Агълюгюзюн гъакында да бир-эки сёз айтсағызы арив болар эди?

– Зулейхат мени учун янгыз ағылю черим, яшларымны анасы, тизив ашбаз тюгюл, ол мени лап инамлы бизнес ёлдашым. Бизин бек дос ағылюбюз бар. Биз къошуулгъанлы 40 йыл бола, бираз алда къызыл якут тоюбузну белгиледик. Мен ону ол 8-нчи класда охуйгъанда гелешген эдим ва огъар 18 йыл болгъанча дёрт йыл къарадым. Ол мени учун гъали де инг де гёzel күйде къалгъан. Бизин дёрт яшыбыз ва 11 торунубуз бар.

– Яшларыгъызы сизин булан ишлейми яда башгъа касбуланы танглагъанмы?

– Бизин булан уланларыбызыны гиччиси Магъаммат ишлей, Даниял Ич ишлер министерликде къуллукъ эте, къызларымны бириси–муаллим, бирдагысы–врач.

– Къююп шу авараланы да шагъаргъа гёчюп, бираз тынч бизнесе урунмагъа бир де эсигизге гелмегенми?

– Гелмеген. Тавлагъа ювукъ Кыбыла Дағыстынны таза гъавасы, суву булангъы юртда турабыз. Юзюмлюкден къайры, мени Зулейхатым уйы къуллукъланы да кютюп бажара. Биз сыйырны, бир нече малны ва къушланы сакълайбыз. Шосуз юрт ерде нечик яшарсан дагъы? Мен оъзюмню яшавума бары да якъдан разимен ва насибимни башгъа ерде излемеге хыялым ёкъ!

Лакъырыбызыны ахырында бизин материал Янги йылны алдында чыгъажасағын билгенде, Абдулмалик Къурбанов Дағыстынны бары да къатынларыны яшаву насили ва юзюм йимик татли болмакыны ёрады, неге тюгюл, гүнеш емиш–берекетни белгиси!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Түркияны «Ольо денгизинде»

гезедик

(Башы 2-3-4-нчю номерлерде)

Алдагы номеринде Клеопатраны гъакъында эсгерип къойгъан эдим. Ону Памукъкала булан не аралыгъы бар деп сорама боласыз. Тек о гъакъда хабарлагъанча, Клеопатра ким экенин эсге салып, огъар байлавлу бир-эки сёз айтмагъа сюемен.

Клеопатра—Египетни айтылгъан, тамаша гъайран гючю булангъы ахырынчы пача къызы. Ол оылгенли нечесе девюрлөр, асрулар гетсе де, амма тарихни алышдыргъан тавакаллы пача гъисапда халкъны эсинде къалгъан. Клеопатра айтылынгъан Птолемеев деген пачаланы тайпасындан чыкъгъан. Оланы тухуму эжелги Македонияны пачасы Александр Македонскийни заманында Грециядан Египетте гёчгенлер. Клеопатра Египетде тувса да, амма египетли тюгюл, бырынгъы грек тухумнұ вакили деп белгили. Ону атасы Птолемей XII Египетни пачасы болгъан.

Клеопатра бек тюрлю, тамаша, биревге де ошамағъан хасияты, ойтесиз англавлу, иттилиги, гъиллалыгъы, ажайып пагымусу булангъы пача къызы деп танывлу. Ол 9 тюрлю тыш тиллерде сёйлей болгъан. 300 йылны ичинде ону ата-бабаларындан биргине-бир Клеопатра египетлилени тишин де уйренген, күлтүрасын да, динин де къабул этген. Атасы гечинегендө васият этип, пачалыкъын башын тутмагъа Клеопатрагъа ва ону гиччи эркъардашы Птолемей XIII тапшургъан. Оланы адатларына гёре, эркъардашы къызыардашын къатын этип ала болгъан. Эркъардашларын оылтургенде, ол римлени асербашчысы Марк Антонийге эрге барып, 3 авлет таба. Клеопатра 18 йыллыкъ чагъында Египетни пачасы болуп тахда олтура ва 22 йылны узагъына шондан тюшмеген. 39 йыл болагъанда оыз-оызюн оылтурған. Бугюнлөгө ерли ону къабуру не ерде экенин билегенлер де ёкъ.

Бырынгъы греклени театры

Гъасиликалам, Памукъкалада, бырынгъы греклени Хиерополис (Иерополь) шагъары ерлешген ерде дюньягъа айтылынгъан пача къызы Клеопатраны гъавузу бар. Шо минерал, дарман сувну ичинде кирине болгъан деп айта. Бары халкъ бирче шону ичине гирип, киринип чыгъа эдилер. Шонда ерни тюбюндөн чыгъагъан исси дарман, минерал сувлар ағылып тұра.

Иерополис деген эжелги античный шагъар Памукъкалагъа тийип ерлешген. Шо шагъарны тарихи гъакъда бизге Севиле Чошкун къужурлу далиллөр гелтирип хабарлады. Иерополисни таржума этгенде, «Сыйлы шагъар» деген маңна бере. Бириңчи къурулушлар мунда бизин эрадан алдагы II асруда башланған. Пергам Евлін деген пача шо шагъарны къурған. Бу шагъар Рим империясына гире болгъан. Олардан соң Византия еслик этген. Артда 1210-нчю йылда тюрклени солтаны къолуна алған. 1354-нчю йыл ерлер тербенип, шо шагъар бузулған. Тек гъар ерлеринде ташларын, баруларыны ярты янларын, гъамамларыны къырылларын, гесеклени гёргемеге боласыз. Ондан къайры, гладиаторланы ябушувлары ойттерилеген бизин эраны II асруда ишленген бырынгъы греклени амфитеатры хыйлы къолай сакъланған. Шонда 12 минг адам сыйя болгъан. Сағынаны къаршысында, бириңчи сыйырада

императорнұ ағылюсю олтура болгъан. Шону гёргенде бир тамаша греклени о заманғы девюрөне гёчген иймик болдум. Хыйлы-хыйлы белгили адамлар шону тахтамеклеринде олтуруп, оюнлагъа, тогъатартывлагъа къарап, илгъам алгъандыр деп ойлашдым. Шону түрклер Италияны архитекторлары булан бирге, ярашдырып, алдынгъы кюонде къоюп, янгыртмагъа айланалар.

Иерополисге неге «Сыйлы шагъар» деп айтылына экен деп сорав тувулуна. Мунда тезги христианлықыны «бешиги» чайкъалгъан демеге ярай. Айтагъаным, I минг йыллыкъыны 90-нчы йылларында Иса пайхаммарны (а.с.) апостолу Филипп шонда христиан динни яйма вайза-насигъатлар эте болгъан. Шо заманлар Домициан деген Римни императоруну вакътисинде насигъатлар этегенге 87 йыллыкъ апостолну асып оылтурмеге тेरебене гесгенлер. Жаллатлар ону таманларындан тешип, шондан таба аркъан булан байлас, башын тёбен бакъдырып, хачъга илгенлер. Кёп къыйнагъанлар. Шо вакътиде гючлю күйде ерлер тербениме баштай. Бар халкъ къоркъуп, не этегенни билмей, гъар якъгъа къача. Къан оyzенине батып турагъан Филипп оyzюню динине гёре, дуа этген. Шо заман ер тербенив токътай. Шоғъар къарап, гъайран болгъан халкъ оырден гелеген бир аламатны

белгиси, гючю деп, ону күтгъарма чабалар. Тек геч болалар, Филипп оъллюп табыла. Бизге гидибиз Севиле айтгъан күйде, шо ердеги тавнұ башында оғъар бек уллу гьюрмет этип, сюегин гёмген деп айта деди. Бугунлерде археологлар шону мекенли күйде ахтарып туралар деп билдири.

Шо ерлени бир боюнда императорну аты булан байлавлу арка къайдада ишленген къапуланы гесеклери бар. Шогъар Домицианны Аркасы деп айтыла. Бары халкъ гиреген аслу Византия къапулары да арка йимик къурулгъан, шону чырларды да къолай сакълангъан. Шо къапуланы артында жамият гъамамлар болгъан. Сапарчылар шагъарны ичине гиргенче, гъамамларда жувунуп, киринип чыгъа болгъан. Римлянлылар эпидемиядан шолай сакъланы болгъанлар.

Шо ерлерде бизин эраны III асруда этилинген античный заманлардагы греклени, римлени мифы, игити Аполлону ибадат уюнден бир башы къалгъан. Филиппни асгъан заманда ер тербенген сонг бузулгъан.

Шонда сиғырулу гючю булангъылар гележекни гъакъында айта болгъан.

Гъар ерлеге къарап бек тамаша боласан. Шо асруларда нече де гъайран гёзелликлер, шо даражада пагъмулу, ёммакъларда гёрсетеген йимик гючю булангъы адамлар яшагъан деп ойлашасан, шолагъа сукъланып да гетесен.

Бирдагы гюн бизин денгиз жымыралар (краблар), зор уллу такъальыбакъалар юзеген Далян деген оъзенден геземеге алыш бардылар. Шо эсти девюрлерден берлиги оъзен Кёйджегиз деген кёлню де, Средиземный денгизни де бир-бирине байтай. Шо ерде 96 миллион йыллар альякъда яратылгъан такъальыбакъаланы варислери булангъы атаву бар.

Оъзенни айлана янындағы табиатны исбайылыгъы бек таъсир этди. Гемени онгайлар, жымыралар болагъан ерде токтатып, капитан бизге эт салынгъан къармакълар берди. Мен де алыш, ким биле жымыра илинип гетсе деп, сувъга къармакъ ташладым. Къарайман, аз да гетмей, бир уллу жымыра гелип, къармакъдагъы этни ашама башлады. Барысы да тарт, чыгъар деп вүя салып йибердилер.

Дальян оъзен

Капитан гелип, жымыраны алды. Менден сонг дагъы да 2 адам тутду. Шону булан суратлар чыгъарып, шайлы гёнгюбюз ачылды. Сонг къарайбыз, алтын булан къара тюс де чатырашип боялгъан бир залим такъальыбакъалар жымыраланы тутмагъа сюоп, шо ерни аралап ийбердилер. Биз суратлар чыгъарып битген сонг, жымыраланы оъзенге бакъдырыдыш.

Дальян оъзенге тийип, ювугъунда ерлешген ерлени Милли къорукъ деп билдиригендилер, шоланы бек асырап сакълайлар. Мен алда да Тюркияны гъар ери тамурлары көп теренге гетеген тарихлени эсге салагъаны белгилеген эдим. Шу оъзенни ягъалары булан девлер йимик аралагъан тавлар, ярланы ичинде къазып этилинген бизин

эрдан алдагъы IV асрудагы Ликия пачалыгъыны пачаларыны къабурлары бек тамашағъа къалдырыды. Дағыдан да бек Севиле Чошкун эсгерген хабаргъа гъайран болдум. Ол айтагъан герти буса, шоланы бирисинде бырынгъы Македонияны Аргеад тухумдан чыкъган айтылынгъан игит пачасы, дюнья оълчевде көп уллу пачалыкъыны къургъан Александр Македонский гёмюлген деп ёрала деди. Тюзю, шо далиллени алимлер гери урмай. 20 йыллыкъ жагыил, пагъмулу асербаишчысы дюньяны яртысын елеп, тарихде инг аслам, гёrmекли ерни тутуп, унутулмас күйде эсделик къойгъан.

Озокъда, Тюркияны гёzel ерлерини, маданиятыны, тарихини, халкъыны гъакъында айлар, йыллар булан къужурлу күйде хабарламағъа бола. Гъар гезик шонда барғанда, нече тюрлю девюрлени, асруланы гезеп, олар булан бирче яшап, оланы тюгенмес маданиятына, инчесаниятына, бай тарихине чомудуп чыкъған йимик боламан, ругъланаман, оланы барлығындан къуванаман. Эсделиклерин сакъланаман болагъанына сукъланаман. Энниден сонг да Тюркия оъзюню къанатларыны тюбюне бары халкъыны сыйындырып, оланы къучагъын яйып къарышылат, нечесе девюрлер яшажасағына инанаман.

Паху ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Биз ата-ана дайм бизин булан къала деп ойлашабыз. Бир якъдан шо тюзде тюз –олар бизин юреклерде, эсделиклерде, даймге къала. «Атам не айтар эди, анам нечик гёрер эди», –дей туруп, яшав ёлубузну кыыбламасын олар герти дюньягъа гёчгенде де шолай тюзлейбиз. Тек оланы йылы къараву, исси къоллары, гъакъыллы, маъналы сёзлери, иржаягъан кюю бизге етишмей. Биревлер тува, биревлер буса унутулмас эсделиклер, ишлер къюп гете...

ЭСГЕРЕБИЗ, САГЪЫНАБЫЗ, ОЬКТЕМ БОЛАБЫЗ

У стархановланы ағылосю–Эрпелиде (Буйнакск район) инг наисипли ағыллюлени бири. Ағыллюн башы Агъмат Гъажиевиче бу йыл 95 йыл битежек эди. Бир къарасанг, 95 йыл–шайлы кёп оымюр. Бырынгъы 100 йыллыкъ къатынны: «Не яшадым, не гёрдюм, эшикден гирдим, терезеден чыкъдым», – деген сёзлери, яшав ойтесиз чалт гетегенни арив исбаттай. Атабыз герти дюньягъа гёчгенли 5 йыл бола. Йыллар гетген сайын, о айтагъан сёзлени, яшавгъа къарайгъан философиясын бизге аманатгъа къойгъан яратывчулугъун гъар гюн йимик эсгеребиз.

Атам Устарханов Агъмат Гъажиевич 1927-нчи йылда Абдулмежит Гъажини ағылсунде тувгъан. Эки керен юрюп Гъажгъа баргъан уллатам билимли, абурлу, англавлу адам болгъан. Бир вакътилерде Эрпели юртну башы болуп да чалышгъан.

Атабыз башлап педагогика училищени, сонг тарихден дарс береген муаллимлени гъазирлейген педунинститутну эки йыллыкъ бёлюгъон битдирген. О 60 йылгъа ювукъ Эрпели юрт школада яшлагъа билим де, тарбия да берген. Анам Саният булан уйленип, б яшны тарбиялагъан, охутгъан. Агъмат Устарханов Дағыстынны ат къазангъан муалими, Россияны язычуларыны члени. «Уллу Ватан давну йылларында къайратлы загъмат тёкгени учун» деген медаль, Чеховнун атындагъы эсделик медаль ва оъзге сыйлы савгъатлар булан савгъатлангъан.

Сав яшавун о адамлагъа къуллукъ этме багъышлагъан эди. Уллугъа уллу, яшгъа яш болуп гъар адамны юрегине ёл таба эди. Бизин уйиню эшиклири бирде ябылмагъан, бегилмеген. Мунда Рагъму, Насип, Сююв яшай эди. 2008-нчи йылда атам да, анам да татывлу

агълю къуруп яшайгъанлы 59 йыл битгенде, олагъа «Сююв ва аминлик учун» деген медаль да тапшуралду. «Яшда гёрген яшынмас» деп негъакъ айттылмай. Мен экинчи класны битдирегенде, атабыз тюкенден гиччи темир бидон алыш гелди. О юртда гъеч авругъан адам болса, ону гёрме бармай бирде къоймас эди. Уллулар, гёзлери гёrmейгенлер, зайип адамлар да дайм огъар алгъыш эте эди. О гиччи бидонну да бизге, яшлагъа, адамлагъа емиш алыш юрюме авур болмасын деп алгъян экен. Бир керен о мен де булан бидонну арив бишген кампет-кокандан толтуруп, янгы юртда турагъан йыракъ къардашларына барды. Оланы уйлери уллу ёлну ятъасында ерлешген эди. Уйге къайтып гелегенде, атам магъя: «Сен Абийлеке оъзюнг янгыз гелип бажаармы эдинг?» – деп сорады. Мен: «Болар эдим», –дегенде, рази де къалды. Арадан бир гесек заман гетип, арив бишген гъармутлардан бидонну да толтуруп: «Мени заманым ёкъ, тюшден сонг да дарсларым бар. Баягъы бизин янгы юртдагъы къардашларыбызгъа етишдирип гелсенг», – деди. Гетдим. Олардан къайтагъанда, артымдан ит чабып, яхши кюйде къачма тюшдю.

Атабыз школадан къайтгъанда, ишни-гъалны билген сонг: «Билемисен, яхшылыкъ этеген адамны итлер бир де хапмай. Сен буса аврийгъан адамны гёрме баргъансан. Вёре, сен бир заманда да итлеге къоркъагъанынгны гёrsетме», – деди. Мен о айтагъан сёзлеге гъакъ юрекден инандым. Шондан сонг мени итлер бир керен де хапмагъан.

Юрт больницаға да гъар заман емиш алыш бара эди. Гъар гезик медсестралагъя: «Вёре, жувуп берсин аврувлагъа емишин», – деп буварып, оланы кюлетип гете эди. Ишарты, Къарнай юртлардан гелип онда

ятгъанланы о къыш заман айрыча гъайын эте эди. «Шу чакъда юртдан-юртгъа гелме болмай, жумада бир керен сама уйын аш алыш барыгъыз»,—деп бувара эди. Ону «буйрукъларын» анам да, биз яшлар да тайышмайлар күтмө къаст эте эдик. Буйнакск шагъарда мен танымайгъан къарнайлылар, ишартылылар ёлугъуп, нече керен де яныма гелип атама, анама алгъышлар этген.

Бизин школада бир вакъти гечеги школа ишлеме башлагъан эди. Тарихи дарсланы атама тапшура. Гъар гече о школагъа бара, журналгъа язылгъян 15 яшдан яртысы да дарслагъа гелмей болгъан экен. Уйге гелгенде, о анама: «Бугюн уйч яш тюгюл ёкъ эти»,—деп кантыллай. Биринчи ай ишлеп, алапа алма заман болгъанды, о акъчаны алмайман деп бегинден тута. Гечеги школаны директору: «Я, сени алапангны мен районагъа къайтарып берип болмайман, ал»,—деп тилей. Атам рази болмай: «Ишлемей алгъан акъча гъарам»,—дей. Не этегенин билмей, директор анамны чакъырып, ону айлыгъын бере: «Аллагъизен, экибизни де арабызда къалсын»,—деп тилей. «Нечакъы сиймесем де, Аллагъыны арагъа салып тилегенде алмай болмадым. Бир яшыртгъын яман иш этгендай, юргимден де таймай турду»,—дей эди анабыз.

90-нчы йылларда о бир тойдан бек талчыгъып къайтды. Ахтарып къарагъанда, о охутгъан жагъиллер тойда: «Агъмат Гъажиевич, сиз бизге тарихден тюз дарс бермеген экенсиз, китапларда алда ёкъ нечесе зат гъали ачыкъгъа чыгъып тура»,—деп герти-масхара булан айтгъян. Гертилей де, 90-нчы йылларда бары зат башданбаракъ болуп къалды. Бу иш август айны ахырында эди. Сентябр айны башында, директоргъа тилем, атабыз тарих дарсларын башгъа гишиге берип, гиччи клараплардан рус тилден сагъатлар алды. Ону методикасын башгъа муаллимлерде кёп сююп къоллай этди. О яшлани артыкъ сюегенлигинден, кисесинде бир нече къольявлукъ сакълап, танапусгъа чыкъганда гиччи павланы тазалыгъыны гъайын да эте эди.

Дарсларын этмей гелген яшлани о бир-бирде уйге алыш да геле эди. Абзаргъа гиргени булан, о яшлани къолларын жувма ийбере эди. Уйде гъазир аш болмаса, (анама бир-бирде школада эки сменде ишлеме тюше эди) гъарисине аш да, бишлакъ да, бавдан гелтирип емиш де жувуп бере эди. Уллу болгъанда, о яшлани бирлери ёлукъганда: «Агъмат Гъажиевични дарсын биринчилей эте эдик. О уюне алыш барып, бизин уялтып къоя эди, бир де унутмайбыз,—деп кёп керенлер айтгъян.

Атам янгыз школада ишлеп къоймады. О яшлар ва уллулар учун чыкъган 11 китапны автору. Оланы арасында: «Яхшылыкъыны яртысы недир?», «Намусу инжите буса», «Ахшам ай тувгъанда», «Шагъарлы гелин», «Яхшы сагъат болсун», «Мени къызардашым», «Мени

агъам» дегенлерин айрыча эсгерме ярай. «Мени къызардашым» деген повестин ва бир нече хабарын В. Воскобойников рус тилге таржума этип, 1978-нчи йылда «Костёр» деген журналда ва «Пионерская правда» деген газетде печатдан чыкъды. Шо йылны ахырында яш охувчулагъа сорав этилгенде, «Мени къызардашым» деген повесть биринчи ерни къазанды. Ону хабарлары малкъар тилге де гёчорюлген ва яшлар учун чыгъагъан журналда кёп керенлер салынгъан. Яшлыкъыны дазусу ёкъ дюнъясына чомулуп, яшланы гёзюндөн юрт яшавну гёзеллигин, яшланы ич дюнъясын уста суратлап бажарагъан автор, гиччи охувчуланы да, уллуланы да юреклерине ёл таба. Ону хабарлары, повестлери гиччиге де, уллугъя да англашылагъан тил булан язылгъан. Къысгъалыкъ, чеберлик, терен маъналыкъ ону яратывчулугъуну хас белгилери деме ярай. «Мени къызардашым», «Мени агъам» деген повестлеринде автор юртту яшланы таза келпетлерин, адилли ишлерин, гъар тюрлю къастларын сураттай. Повестлени ва хабарланы яш игитлери къурдашларыны гёнгюн алма алгъасай, олар учун жанын берме къабул, шону булан бирге ата-ананы да абурун сакълама къасткыла.

да берип, ёммақълар, гиччи хабарлар языгъыз деп, олтуртуп къоя эди. Заманы болгъанда буса, билген күйде язгъан «асарларыбызы» охуп, къыйматлар да сала эди. Бир-бир къужурлу ерлерин бир нече керенлер охуп леззет ала эди. Анамны оланы барында асырап, жыйып сакълайгъан къутугъу бар эди. 1970-нчи йылда ер тербенгенде, бизин уллу абзарыбызыда ятма ерлер де этип, авул-хоншу да бизде яшады. Шо къалмагырыны ичинде гиччи заманыбыздагы адабиятта алынгъан биринчи абатларыбызыны шагъатлары тас болуп къалды. Атам кёмек тарыкъ гишиге къол ялгъамай бир де оътиоп гетмес эди. «Оътиоп гетмегей эдим» деген шиърумну да, атамдан мисал алыш язгъанман. О бизге де, башгъалагъ да уългю болуп яшагъан. 60-70-нчи йылларда педсоветлер, жыйынлар, политзанятиялар кёп бола эди. Бир керен жыйындан чыгъып гелегенде, школаны алдында яшайгъанланы къабакъ алдында о кёмюр тёбе гёре. Беш алты йыл болагъан уланыны уланы да булан Абай кёмюрню гиччи педирелер булан ташый туруп таба. Кёмек этме адамы ёкъ экенни билеген атам олагъа: «Къююгъуз, тангала мен чола табып, ташырман ичине»,—деп гете. Эртенинде, анам школагъа гетгенде, о ишлейгенде гиеген гёлек-шалбарында газетте де чырмап, бизге: «Бир ерге барып гелейим кёмекге, сиз яхши яшлар болуп туругъуз»,—деп гетди. Магъа шо заман 8-9 йыл болгъандыр. Гиччи къызардашымны гъайын эте туруп къалгъанман, эркъардашым къаймакъ ашайман деп хуманы столдан тюшюроп къойду. Анамны эки шолай хумасы бар эди, олагъа гамиш сюнтию тёгюп, уюма къоя эди. Болгъан күйде мен яйылгъан гесеклени жыйдым, йылайгъан яшни бетин-къолун жувдум. Анам школадан гелип, бир гесекден уъстю-бою нас атам да гелди. «Кёмюрню уллу холалары бар эди, уватып ташымга тюшдю»,—деди. Анам англап болмай: «Къайда эди кёмюр холалар? Кимленики эди?»—деп сорады. «Школаны алдындашы Абайлагъа кёмекге баргъан эдим. Кёмюр ташып битгенде, агъачын да ярып, тизип гелдим»,—деди.

Школада ону булан бирче ишлейген ёлдаши, бизин юртну тарихин язма башлагъан деп, бир гюн о ишден бек сююнүп къайтды. Огъар оъзю билегенлени язып, эсги суратланы жыйып да берди. Тек хапарсыздан ону иш ёлдаши гечинип къалды. Арадан эки-учь ай гетген сонг, ондан къалгъанлардан юртну тарихи булан байлавлу материалланы да, суратланы да ахтардыкъ. Тек не амал, бир зат да табылмады. Шо ишге атам бек талчыгъып: «Мени шолай авур ишни бойнума алагъан заманым тюгюл, тек гъар юртну оъзюнью тарихи, тархы болма тарыкъ. Оъсюп гелеген наслу оъзлер ким экенни, не экенни билмесе нечик бола? Биз де мунда даймге гелмегенбиз. Бизден сонг кимден не сорама бола, ким де не айтажакъ?»—деди. Шо гюндөн сонг о магъа тарих булан байлавлу илму ахтарывчулар булан ёлугъуп къарама, оланы юртну тарихин язмакъыны таклиф этме тапшурду. Тек бирев де шо ишни этме разилешмеди. Мен шо гъакъда айтгъанда, атам ойгъя тюшдю, сонг магъа буруулуп: «Шо ишни сен гъали бойнунга алмасант бажарылмайдыр. Озокъда тынч масъала тюгюл, тек сен болажакъсан»,—деп магъа буорду. Бир де этмеген ишни башыма алмагъа тюшдю. Август айда шо масъала булан

машгъулум 9 йыл бите. Юртну тарихи гъакъдагъы китап язылып битди, басмаханада, узакъ къалмай чыкъма да тарыкъ.

Атам, аявлу атам. Сен магъа ата да, сырдаш да, муаллим де дюр эдинг. Алты да яшынга бир сама уруп, урушуп бирев де гёрмеди, эшитмеди. Хатабызы гёрсенд, арив айтып уялта эдинг, бир къарап къойсанг да, бизге таманлыкъ эте эди. Биринчи язгъан шиъруларымны да мен сагъа охугъанман. Бир де эринмей сен оланы етишмейген ерлерин гёрсетип, англатып, сёз тагъымланы, рифмаланы ич музыкасын эшитме, англама уйрете эдинг, гъар шиърума къыйматлар сала эдинг. Бек ушатгъан куплетлени, шиъруланы гёнгюнден уйренип, къыччырып охуп, мени ругъландырып, оъзюнг де леззет ала эдинг. Артдагъы йылларда мен бир нече хабарлар, ёммақълар яздым. Тек оланы гъазирине атама гёрсетмей, «бишме къойдум». Арадан эки айлар гетип, янгыдан охуп къарадым, хыйлы ерлерин тюзлеп, печатдан чыгъарып атама элтдим. Артында гюн о мени чакъырып: «А яш, чёргемни къыркъма сюесен деп турман»,—деп кюледи. Хабарларыма да гъар заман йимик «къыйматлар» салды...

Атамны гъакъында юрегимде бар күйде язма сёзлер етишмей къала деп эсиме геле. Баракалла атам, сен болгъангъа, сен баргъа бизин яшавда. Юреклерибизде ярыкъ эсделиклер яшай. Эсгеребиз, сагъынабыз, оъктем болабыз. Юрекден юрекге элтеген, наслууланы бир-бирине байлагъан къылыкъыны къылларын бир заманда да уъзмей сакълажакъбыз.

*Аявлу атам, Асхар тавум таянгъан,
Бал тата эди, сен айтагъан гъар сёзден.
Сен сюют де, сюйдорюп де биле эдинг,
Бары халкъгъа къарай эдинг бир гёзден.*

*Къылыкъга да уйретгенсен эринмей,
Къылларына сюрюнмейли яшадынг.
Яхылыкъга атынг айтып дюньягъа,
Баракалла алгъанлагъа ошадынг.*

*Аврувланы, етимлени, къартланы,
Сен савунгда дайм гёнгюн алғъансан.
Хазна эдинг хадирингни билгенге,
Уългю болуп наслулагъа къалгъансан.*

*Сёзлер магъа азлыкъ этип иибере,
Суратлама чомартлыгъынг, рагъмунгну.
Болар эди беш гишиге пайлама,
Аллагъ сагъа савгъат этген пагъмунгну.*

*Чомарт къоллу, генг юрекли Муаллим,
Бугюн сагъа не айтсам да ошажасакъ.
Авлетлеринг оър атынгны ер этмей,
Адамлыкъыны байракъ этип яшажасакъ.*

*Ятар еринг ярыкъ болсун, жсан атам,
Нюр тёгюлсөн къабурунгну уъстюне.
Жандашларынг яңызы тюгюл, ятларда,
Сени атынг эсгергенде кюстюне...*

Рукъят УСТАРХАНОВА

Журнал в журнале

Детская Балетная школа Balletschool GK.
Фото Пазила Алилова.

ЧТО ПРИГОТОВИТЬ НА НОВЫЙ 2023 ГОД?

КАК ИЗВЕСТНО, ХОЗЯИН НАСТУПАЮЩЕГО 2023 ГОДА – ЧЕРНЫЙ ВОДЯНОЙ КРОЛИК. МНОГИЕ ХОЗЯЙКИ ЗАРАНЕЕ ГОТОВЯТСЯ К ПРАЗДНИКУ И ОБДУМЫВАЮТ НОВОГОДННЕЕ МЕНЮ, А ЗНАЧИТ, ЗАДАЮТСЯ РЕЗОННЫМ ВОПРОСОМ: ЧТО ПРИГОТОВИТЬ НА НОВЫЙ ГОД? ПО-ПРОБУЕМ РАЗОБРАТЬСЯ С ЭТИМ ВОПРОСОМ, ПОСОВЕТУЕМ ИНТЕРЕСНЫЕ БЛЮДА.

В год кролика, естественно, на столе не должно быть блюд из крольчатины и зайчатины. Предпочтительнее блюда из овощей, не жирные. Можно подать к столу салаты, содержащие морковь и капусту (пекинскую, белокочанную), ведь кролики очень любят эти овощи и отблагодарят в новом году удачей. Квашеная капуста, морковь по-корейски, фрукты, свежие овощи — все это точно понравится зайчику. Но обо всем подробнее.

ЗАКУСКИ

Всегда актуальны тематические закуски. Это бутерброды в виде елочки, морковки и в виде кролика. Зайца можно сделать из вареного яйца, такая закуска в виде символа года не будет лишней и принесет удачу. Актуальны канапе со свежими овощами, креветками, сыром, маслинами. Тарталетки с разными салатами украсят стол и будут выглядеть очень аппетитно!

КАКИЕ БУТЕРБРОДЫ ПОДАТЬ К ПРАЗДНИЧНОМУ СТОЛУ?

Можно подать бутерброды с красной рыбой или морепродуктами, со свежими овощами, с авокадо, творожным сыром, красной икрой, сыром и колбасой. Желательно, чтобы закуска была украшена большим обилием зелени или овощей. Листья салата, руккола, зеленый лук, укроп и петрушка. Из овощей можно украшать тонко нарезанными слайсами из огурца, помидорами черри, кусочками болгарского сладкого перца разных цветов.

Совет! Заранее обдумайте, какой скатертью накроете стол, какую посуду подадите к столу, какие аксессуары и праздничный декор будете использовать.

ПРАЗДНИЧНЫЕ БУТЕРБРОДЫ С КРАСНОЙ РЫБОЙ

Интересный вариант ярких новогодних бутербродов. Для приготовления понадобится любая малосольная красная рыба. Все, что нужно, — это нарезать свежий хрустящий батон или багет на ломтики, намазать творожным сыром, положить кусочек рыбы и украсить, как подскажет вам ваша фантазия. Выше на фото представлена идея оформления при помощи оливок, зелени и каперсов.

МЯСНЫЕ ТАРЕЛКИ АССОРТИ

Практически ни один новогодний стол не обходится без мясной тарелки. Очень аппетитно смотрится мясной набор ассорти из разных видов мяса. Что можно подать на такой тарелке? Практически любые мясные продукты: карбонад, ветчину, разные сорта колбас — от сервелата до московской, отварной языка, балыки. Украшают такую закуску зеленью или свежими овощами, а еще часто в середину тарелки ставят небольшую посуду с соусом. Чаще всего к мясу подают аджику или хрен.

СЫРНЫЕ ТАРЕЛКИ

Тарелка с сырным ассорти также довольно часто присутствует на праздничных и новогодних столах. Практически любые сорта сыров можно подать к столу. С сыром на тарелку кладут орехи, виноград, крекеры, сухофрукты. Красиво оформленное сырное ассорти выглядит очень аппетитно. Украсить можно зеленью, маслинами, овощами.

РЫБНАЯ ТАРЕЛКА

Нарезка из рыбного ассорти также очень популярна. В нарезку включают малосольную и копченую рыбу разных сортов: копченый палтус, слабосоленую форель или семгу, копченую или соленую селедку, скумбрию, можно положить крабовые палочки, другие морепродукты. Украшают рыбную тарелку зеленью, маслины, маринованными овощами, дольками лимона, икрой.

КАНАПЕ

Канапе — очень практичная закуска, и смотрятся мини-бутерброды на шпажках очень аппетитно. На год кролика актуальны канапе с овощами и фруктами. Помидоры черри, кубики свежего огурца, долька мандарина или кусочек ананаса отлично впишутся с другими ингредиентами на шпажке.

РУЛЕТИКИ

Еще одна популярная закуска — рулетики. Их существует очень много видов, это могут быть рулетики из лаваша, овощные. Особой популярностью пользуются рулетики из баклажанов, их, как правило, делают с чесноком, поэтому получается отличная закуска.

САЛАТЫ

В год кролика предпочтительны легкие овощные салаты, не жирные. Фаворитом стола может быть Греческий салат, легкий и вкусный. Идеальными будут салаты с креветками или морепродуктами, с курицей и рыбой. Хозяйки, которые любят экспериментировать и для которых сложные рецепты не проблема, могут оформить салаты в виде кролика или зайца. В тренде подача порционных салатов в креманках, стаканчиках или бокалах. Обычное оливье или крабовый салат можно подать порционно в прозрачных бокалах, смотреться будет очень красиво.

ЗАПЕКАНКА ИЗ ИНДЕЙКИ С ОВОЩАМИ

- 400 г филе индейки
- 2 столов. ложки растительного масла
- соль
- молотый черный перец
- 500 г картофеля
- 1 большой стебель лука-порея
- 125 мл молока
- 1 столов. ложка бульона из кубиков
- 200 мл сливок
- 1 яйцо
- 1 помидор
- 20 г кедровых орешков

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Филе индейки вымыть, слегка обсушить и со всех сторон обжарить в растительном масле. Посолить, поперчить и отставить в сторону. Нагреть духовку до 200 °C.
2. Картофель очистить, вымыть и нарезать ломтиками. Лук-порей вымыть и нарезать.
3. Грудку индейки нарезать и вместе с картофелем и луком-пореем слоями уложить в огнеупорную форму. Молоко взбить с бульоном, сливками, яйцом, посолить и поперчить по вкусу. Яично-молочную смесь вылить на овощи и мясо. Запекать 60 мин.
4. Вымыть помидоры, почистить их и нарезать кубиками. Зелень вымыть, отряхнуть от капель и оборвать листики. Посыпать запеканку кубиками помидоров, зеленью и орешками.

ФРИКАДЕЛЬКИ из баранины с брынзой

- 200 г брынзы
- 600 г фарша из баранины
- 1 пучок петрушки
- 40 г сливочного масла
- 2 булочки
- 2 яйца
- панировочные сухари
- молотый черный перец
- сладкий перец
- листья салата
- соль

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Пучок петрушки перебрать, вымыть, обсушить салфеткой и мелко нарезать. Лук очистить, нарезать кубиками, смешать с петрушкой и пассеровать в небольшом количестве распущеного сливочного масла. Брынзу вынуть из рассола, дать ей стечь и нарезать небольшими кубиками.

2. Булочки покрошить и размочить в небольшом количестве воды или молока. Оставить набухать на 20 мин, а затем отжать. Хлеб соединить с фаршем, добавить пассерованный лук и петрушку, яйца и хорошо перемешать. Посолить, поперчить и посыпать сладким перцем.

3. Руки смочить водой, чтобы фарш не прилипал, и скатать фрикадельки, положив в середину каждой кубик брынзы. Обвалять фрикадельки в панировочных сухарях. Оставшееся сливочное масло распустить в глубокой сковороде и обжарить фрикадельки со всех сторон. Салатные листья вымыть, обсушить, а затем выложить ими тарелку, сверху положить горячие фрикадельки и немедленно подать на стол. На гарнир подойдет вареный картофель.

СОЧНЫЙ ОРЕХОВЫЙ КЕКС

Для теста:

- 400 г кураги
- 100 г абрикосового ликера или рома
- 520 г пшеничной муки
- 150 мл молока
- 1 пакетик дрожжей
- 100 г сахарного песка
- 250 г сливочного масла
- 1 щепотка соли
- 200 г молотых орехов

Кроме того:

- 80 г сливочного масла
- 4 стол. ложки сливок высокой жирности
- 100 г абрикосового конфитюра
- 50 г сахарной пудры
- противень
- бумага для выпекания

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Курагу нарезать мелкими кубиками. Абрикосовый ликер или ром подогреть и как минимум на 60 мин положить в него курагу пропитаться.

2. 500 г муки просеять через сито в глубокую миску и сделать углубление. Молоко слегка подогреть. Растворить в нем дрожжи и 1 чайную ложку сахарного песка, вылить смесь в подготовленную ямку и смешать с небольшим количеством муки. Накрыть полотенцем и поставить на 15 мин в теплое место подходит.

3. Добавить оставшийся сахарный песок, сливочное масло, соль, орехи и с помощью миксера вымесить эластичное тесто. Накрыть и оставить на 30 мин подняться.

4. Курагу вынуть из ликера, смешать с оставшейся мукой и добавить в дрожжевое тесто.

5. Готовое тесто раскатать на рабочей поверхности, посыпанной мукой, слоем в виде овала толщиной в 5 см. Центр овала раскатать скалкой потоньше, чем края. Один край завернуть внутрь и накрыть его вторым. Переложить на застеленный бумагой противень, накрыть и оставить на 30 мин подняться. Нагреть духовку до 180°. Выпекать кекс около 60 мин.

ЗАВЕРШЕНИЕ:

1. Сливочное масло, сливки и абрикосовый конфитюр положить в кастрюлю и, помешивая, прокипятить в течение нескольких минут. Кекс сразу после выпекания наколоть в нескольких местах деревянной палочкой. Обмазать его абрикосовой массой.

2. Равномерно обсыпать кекс 25 г сахарной пудры. Немного дать ему постоять и обсыпать оставшейся сахарной пудрой. Остудить и, завернув в алюминиевую фольгу, выдержать несколько дней.

ЯБЛОЧНЫЙ ПИРОГ-ПЛЕТЕНКА

Для теста:

**3 стакана муки
2 ст. ложки разрыхлителя
200 г маргарина
3 ст. ложки сахара
50 г молока
1/2 ч. ложки соли
4-5 крупных яблок
4 ст. ложки лимонного сока, тертая цедра одного лимона
1 стакан сахарного песка
1 стакан изюма
1 ч. ложка молотой корицы
1 желток**

Для глазури:

**200 г абрикосового джема
3 ст. ложки лимонного сока**

ПРИГОТОВЛЕНИЕ

Просеянную муку смешайте с разрыхлителем, маргарином, сахарным песком, молоком и вымесите тесто. Заверните его в пленку и поставьте в холодильник на 1 час. Нагрейте духовку до 220° С. Положите на противень вощеную бумагу. Мелко порежьте яблоки, перемешайте с лимонным соком и цедрой, сахарным песком, изюмом и корицей. Раскатайте 3/4 теста и выложите на противень, лишнее тесто срежьте ножом. Ровно распределите яблочную начинку. Оставшееся тесто раскатайте и нарежьте полосками, разложите их решеткой поверх начинки и смажьте слегка взбитым яичным желтком. Выпекайте 35 минут.

Пропустите джем через ситечко, добавьте лимонный сок, подогрейте и смажьте решетку этой глазурью.

ГУБАМ ТОЖЕ НУЖЕН УХОД

ОТ ВЕТРА И ХОЛОДА ГУБЫ ЧАСТО ОБВЕТРИВАЮТСЯ. ЧТОБЫ ЭТОГО НЕ ДОПУСТИТЬ, РЕКОМЕНДУЕМ ПРОСТЫЕ БАЛЬЗАМЫ И МАСКИ

• 1 ст.л. меда смешать с 1 ч.л. растопленного свиного жира. Полученным составом смазывать губы несколько раз в день. Можно хранить его в стеклянной емкости в холодильнике.

• Увлажнить сухую кожу губ поможет маска из взятых по 1 ч.л. сметаны, лимонного сока и растительного масла. Все смешать и наложить на губы толстым слоем. Держать 15 минут, затем убрать ватным тампоном.

• Взять по 1 чл. масла какао, вазелина и пчелиного воска, 1 ст.л. растительного или касторового масла, 1 ст.л. крепкого отвара ромашки (2 ст.л. на 1 ст. кипятка). Воск растопить на водяной бане, сразу же тщательно перемешать с остальными ингредиентами, остудить. Мазь можно наносить на губы на всю ночь, а также желательно использовать ее перед выходом на улицу независимо от времени года.

• Если губы сильно сохнут и постоянно трескаются, поможет творожная маска. 1 ст.л. жирного творога смешать с 1 чл. сливок, нанести на губы и кожу вокруг них на 15-20 минут. После смыть теплой водой и смазать губы гигиенической помадой или тонким слоем вазелина.

• Освежить увядающую кожу губ поможет смесь из свежего яблока, мякоти банана и яичного желтка. Половинку яблока очистить от кожуры, мелко натереть, размять половину банана и смешать все с сырым яичным желтком. Такую маску можно накладывать на всю Т-зону лица (лоб, нос и подбородок, в сочетании напоминающие букву Т) и губы в том числе. Выдержать 20 минут и смыть теплой водой. Постоянное применение маски заметно разглаживает морщины, устраняет сухость кожи и придает свежий вид губам.

ОСЕНЬЮ ПРОСТУДИТЬСЯ – ДЕЛО НЕДОЛГОЕ. НО ХВОРЬ ОБХОДИТ СТОРОНОЙ ТЕХ, КТО ЗАБОТИТСЯ О СВОЕМ ИММУНИТЕТЕ. ЕСЛИ ОН КРЕПКИЙ, ТО И БОЛЕЕ СЕРЬЕЗНЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ НЕ ПРИСТАНУТ

В СЕЗОН ПРОСТУД ГЛАВНОЕ СЛОВО – ЗА ЛИПОЙ

для укрепления иммунитета

ДЛЯ СТИМУЛЯЦИИ ИММУННОЙ СИСТЕМЫ, ПРОФИЛАКТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ ОРЗ И ГРИППА СОВЕТУЕМ ПИТЬ ОТВАР КОРНЕЙ ЭХИНАЦЕИ

1 стл. сухого измельченного сырья залить 1 ст. кипятка, кипятить на малом огне две-три минуты, настоять 20-30 минут, процедить. Пить по 1/3-1/4 ст. три-четыре раза в день до еды. Отвар можно усилить, добавив в него 15-20 капель аптечной настойки родиолы розовой (золотой корень) или красного корня. Более эффективной считается спиртовая настойка эхинацеи: 50 г сухого измельченного сырья залить 0,5 л водки, настоять две недели. Принимать с профилактической целью по 25-30 капель три раза в день. Если появились первые признаки простуды, следует увеличить дозировку и частоту приема, результат будет заметен уже через сутки.

ТРАВЫ ОТ ПРОСТУДЫ

Одно из самых популярных средств – отвар липового цвета, который оказывает потогонное, жаропонижающее, бактерицидное, диуретическое и противовоспалительное действие.

2 стл. цветков залить 2 ст. кипятка, кипятить на малом огне 10 минут, настоять 15-20 минут, процедить. Пить горячим на ночь по 1-2 ст. как потогонное. Или 1 стл. цветков залить 1 ст. кипятка, настоять пять минут. Выпить на ночь. Также эффективны самые разные сборы с неизменным участием цветков липы. Вот некоторые из них.

- Смешать сухие измельченные цветки липы (две части), цветки бузины черной и листья мяты перечной (по одной части). 1 стл. смеси залить 2 ст. кипятка, кипятить на малом огне 10 минут, настоять 30 минут, процедить. Пить по 1 ст. горячим два раза в день: в обед и перед сном. Отвар оказывает сильное потогонное действие при высокой температуре.

- Смешать по две части цветков липы, плодов малины обыкновенной и травы череды трехраздельной, по одной части травы душицы и корня лопуха большого. 1 стл. сухой измельченной смеси залить 2 ст. воды, довести до кипения, кипятить 10 минут, настоять час, процедить. Пить горячим по 0,5 ст. три раза в день после еды в качестве жаропонижающего и потогонного средства.

- Смешать по две части цветков липы, коры ивы, плодов аниса и одну часть травы душицы. 1 стл. смеси залить 2 ст. кипятка, настоять 20 минут, процедить. Пить при повышенной температуре по 1 ст. два-три раза в день, добавляя по вкусу мед или сахар.

- Прекрасный потогонный чай получается из смеси цветков липы и плодов малины 2:1. 2 стл. смеси залить 2 ст. кипятка, кипятить 15 минут, процедить и выпить горячим на ночь.

- При простудных заболеваниях можно смешать цветки липы, ромашки и траву чабреца (3:4:3), 2 стл. сбора залить с вечера в термосе 2 ст. кипятка, утром процедить и пить по 100 мл четыре раза в день.

ЛИПА «И КОМПАНИЯ» ОТ БРОНХИТА И НЕ ТОЛЬКО

При воспалительных процессах в горле хорошо помогают настои из смеси цветков липы, ромашки аптечной, травы шалфея лекарственного, коры ивы и корней алтея, взятых в равных частях. Средство будет эффективным даже в том случае, если взять два-три компонента. 1 стл. сбора залить 1 ст. кипятка, настоять 20-30 минут, использовать для полоскания. Цветки липы в компании с травой спорыша и душицы (3:4:4) можно применять даже при воспалении легких. 3 стл. сбора с вечера залить в термосе 3 ст. кипятка, утром процедить и пить по 150 мл четыре раза в день.

А сбор из всех тех же цветков липы, ромашки аптечной и листьев мяты перечной помогает при остром бронхите. Взять по 1 чл. каждого компонента, залить смесь 1 ст. кипятка, настоять 20-30 минут. Процедить и пить горячим по 1-2 ст. два-три раза в день. При бронхите с кашлем и трудно отделяемой мокротой следует приготовить более сложный сбор: по две части цветков липы и фиалки трехцветной, по одной части цветков коровяка высокого и бузины черной, травы просвирника, листьев крапивы двудомной и мяты перечной, плодов фенхеля. 1 стл. сбора залить 1 ст. холодной воды, настоять два часа, затем довести до кипения и кипятить на малом огне пять минут, остудить, процедить. Пить теплым по 1/3 ст. три раза в день. Сбор с цветками липы в «главной роли» поможет избавиться и от вазомоторного насморка. Смешать цветки липы, бузины черной и траву шалфея лекарственного (3:3:4). 3 стл. сбора залить с вечера 3 ст. кипятка, утром процедить и выпить в три приема за час до еды.

ПОЧЕМУЧКА

Кто был первым альпинистом?

Вряд ли мы когда-нибудь узнаем имя первого альпиниста на Земле – ведь люди очень давно начали покорять вершины гор. Нам известны лишь имена тех, о ком сохранились письменные свидетельства. Вероятно, одним из первых альпинистов был японский монах, поднявшийся на вершину Фудзиямы в 633 году.

- Среди первых альпинистов был римский солдат. В 106 году он поднялся почти по отвесной скале в поисках вкусных съедобных улиток и обнаружил тропу, по которой римская армия смогла затем подойти незамеченной к лагерю неприятеля.

Кто спускается с горы быстрее поезда?

Современные поезда развивают скорость до 200 километров в час, но горнолыжники и сноубордисты, спускаясь с горы, могут двигаться быстрее. Рекордная скорость спуска у горнолыжников – почти 250 километров в час.

Кто первым покорил Эверест?

29 мая 1953 года новозеландец Эдмунд Хиллари и непалец Тензинг Норгей первыми поднялись на Эверест. В наши дни тысячи людей отправляются в Гималаи покорять вершины. Туристов ведут туда проводники из Непала, которые знают все тропы.

- Японка Юнко Табей – первая женщина, поднявшаяся на Эверест. Это произошло 16 мая 1975 года.

- Чтобы альпинистские ботинки не скользили по снегу и льду, к их подошвам крепят стальные шипы.

Как альпинисты поднимаются на гору?

Чтобы подняться на вершину горы, нужно специальное снаряжение. Оно помогает карабкаться по крутым каменистым склонам и удерживает альпиниста, если тот вдруг сорвется вниз. Это прочные капроновые веревки и крюки. Крюки вбивают в расщелины между камнями и закрепляют на них свободный конец веревки, обвязанной вокруг пояса альпиниста.

Можно спускаться с гор на велосипеде?

Конечно, можно. Но если гора слишком высокая и крутая, с нее лучше спускаться на маунтинбайке – специальном горном велосипеде с укрепленной рамой и широкими шинами, которые хорошо сцепляются с дорогой на скользких склонах.

КАВАЛЕР-БАТАРЕЯ

Буйнакскиге (1922-нчи йыл болгъанча—Темир-Хан-Шура) тезден берли дагъыстанлы Петербург деп айтыла гелген, неге тюгюл, алда ол (1923-нчюй йыл болгъанча) тавлар элини тахшагъары эди. Шагъарны тарихи ерлери булангъы таныш болувну, озокъада, Кавалер-Батареядан башлама тюше. Шура оъзенни ягъаларында 125 метр бийикликке гётерилген ярлардан Буйнакск къолну аясында йимик гёрюне. Оъзю батареяда ва ону айланасында II асруну ахырларында этилген таш суратлар табылгъан.

1396-нчы йылда бу ерлерден Алтын Орданы ханын Токтотамышны асгерлерин дагъытгъан сонг, Самаркандъя барагъан ёлунда черивлери булан эмир Тамерлан оътген. Бырынгъыдан къалгъан хабарланы бирисине гёре, эмир чатырын шо ярланы устьюнде къурма буоргъан болгъан. Шо саялы къырыйындагъы юртгъа ва сонг шагъаргъа Тамир-Хан-Шура деп къююлгъан. Демек, Тамерлан токътагъян ер.

Кавалер-Батареяны атын булагай англаталар: Кавказ давну йылларында пача асгерлер ярларда артиллерия батареяны тизген, сонг шо кавалериягъа айлангъан. «Дагъыстан булан ёлугъув» деген китабында Булач Гъажиев шолай ёрав эте. Тек башгъача англатагъанлар да бар. Бирлери шону «кавальер» деген сөз булан байлайлар.

Кавальер—къаланы ичиндеги артиллерия атышып, топлары къайсы ерине де етишип болагъан лап бийик ер.

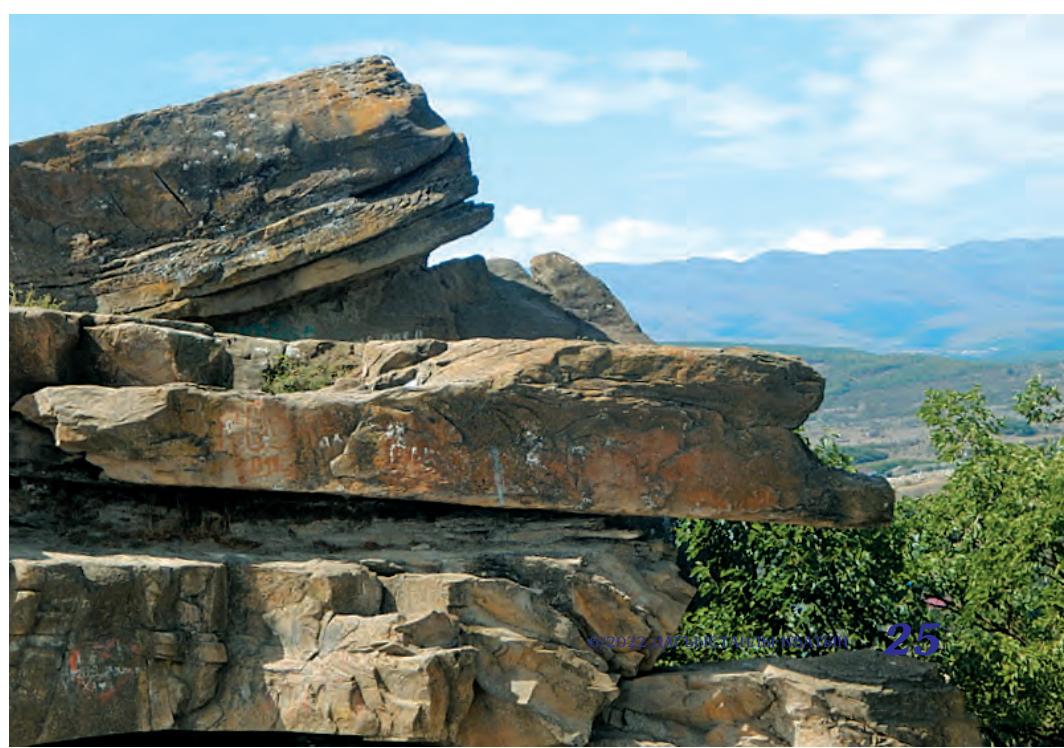
1832-нчи йылда Темиркъазыкъ Дагъыстандагъы орус асгерлени командующий подполковник Франц Карлович Клюки-фон-Клугенau мунда беклик къургъан. Арадан дёрт йыл оътюп, ярлагъа ювукъуда эки къабатлы къаравулчу башня тургъузгъан (сонгъа таба оланы санаву бешге ерли етишген). Ярланы устьюнде буса артиллерияны ерлешдире. Къалада къуллукъ этген шаир Александр Полежаев, художниклер Ф. Рубо,

И.Айвазовский, Е.Лансаре, хирург Н.Пирогов къуллукъ этген. 1858-нчи йылда къалада белгили францууз язывчы Александр Дюма да болгъан. Имам Шамил къаланы къамавгъа алмагъа къарагъан, Гъажи-Мурат чапгъын этген. Тек къала бугүнгэ ерли сакъланмагъан.

Шагъаргъа эки керен император Александр гелген. 1866-нчы йылны ноябр айыны 29-нда Темир-Хан-Шурагъа шагъар деген ат берилген ва Дагъыстан областны административ центрына айлангъан.

Батареягъа ювукъуда токътагъан генерал-губернаторну алдагъы уйлеринде Сталин Дагъыстанны автономлугъу гъакында билдириген. Ондан бираз ариде бырынгъы гёzel бина токътагъан—алдагъы «Модерн» деген театр. Театрны 1916-нчы йылда Иосиф Зильбершмитти проектине гёре, савдюгерчи Хизри Гъажиев къургъан (гъали мунда тарихи музей ерлешген). Кавалер-Батарея буса шагъарны бир белгисине айлангъан. Дагъыстан Гъукуматны къарапы булан батарея айрыча къорулагъан тарихи ва табиат эсделиклени сиягына къошуулгъан.

ГЮЛНАРА АСАДУЛАЕВА

РОМАНЛАР ЯЗАГЪАН ЮРИСТ

Сардар Абилни «Эки ананы уланы» деген романы печатдан чыкъгъанлы арадан 7 йыл ойтди. Асарны охувчулар ушатды ва бугюн де оланы тергевион тарта. Автор овзюню яшавуну гъакъында ачыкъдан хабарлагъан ва юрекни лап инче къылларына тиеген тийишли сёзлени табып бажаргъан. Шондан сонг бирдагъы учь тому чыкъды, гъали гезикли тому гъазирленип турға, балики, шо ахырынчысы буса да ярай.

Таьсирили китапланы авторун Дагъыстанда ва ондан хйлы ареклердеги ерлерде де яхши таныйлар ва гъюремет этелер. Биз охувчуларбызын Абил Межитов булан ювукъдан таныш этмеге сюебиз. Инг алдын охувчулары огъар гъакъ юрекден инанағъанын ва ол шону булан оыктем болагъанын айрыча эсгермеге тюшедир. Ону прозасында салкъын елни тыныш алыву гъис этиле. Сардар Абил янгыз ойтген-битген заманларда токътап къалмай, ону романларында яшав гетген вакътилек, агъвалатлагъа кюрчюленип, янгы бюрлер ача. Сардар Абил—Абил Абдурагманович Межитов – шаир, язывчы, филология илмуланы кандидаты, Россияны язывчуларыны соузуну члені, ДР-ни ат къазангъан юристи, нотариус, Дагъыстанны нотариат палатасыны члені.

Абил Абдурагманович –илиякълы, бойлу-сойлу, терен билимлери булангъы гъакъыллы адам. Кабинети нотариусну офисине ошамагъан: тамгъя уллу ал байракъ илинген, къырыйында халиге согъулгъан Владимир Путинни портрети, къомуз, китаплар булан толгъан тахчалар, столну уьстюнде тёбе аракъ кагъызлар... Ол мунда янгыз адамланы къабул этип къоймай, овзюню романларын да яза.

Абил токъташыргъан кюйде, овзю учун адабият яратывчулукъ–бир къужурлу, кепин гелтириген чалышыв. Гъар сатыры овзюнгю гъакъынгда ачыкъдан язмагъа тавакаллыгъынг етишерми экен деп сынай.

Шоссагъат сорав тувлууна: романда гъакъыкъатда болмагъан, ойлашылып чыгъарылгъан чакъы затны проценти нечакъыдыр?

—Асардагы агъвалатлар барысы да яшавдан алынгъан. Бир-бир ерлери йымышатылгъан, поэзиягъя ювукъ этилген. Мен овзюмню ва заманны гъакъында яза эдим, нечик мен шону къабул эте эдим ва гъали нечик гёремен. Мен атамны янгы агълюсунде ойсе эдим, анамны буса магъя 13 йыл болагъанда таныдым. Балики, шо саялы кёп эрте шиърулар язма башлагъан бусам да ярай. Сонг прозагъа гёчдюм. Яшавну прозасына (иржая). Мени атам Абдурагманнны айланадагъылар шаир, йырав гъисапда яхши таный эди.

Мен Сулейман-Стальск районну Сардагент юртунда муаллимни агълюсунде тувгъанман. Эшиклирибиз къонакълар учун дайм ачылгъан кюонде бола эди. Кёбюсю атамны йырларына тынглама геле эди. Бу йыл огъар 90 йыл битеҗек эди.

—Мен яшланы арасында лап уллусу эдим. Атамны экинчи къатынындан бирдагъы эки уланы ва къызы бар. Анам буса башгъагъа эрге барып, дёрт къызы ва улан тапгъан. 8-нчи класны битдирип, Сардар Абил Темиркъазыкъ Осетияны Алагир шагъарындагы техникумгъя охума тюшген. Охувундан сонг ону Саратовгъа бакъдыргъанлар, касбусуна гёре ишлемеге башлагъан ва ондан армиягъя чакъыргъанлар.

—Мен бир йыл Венгрияда къуллукъ этдим. 1979-нчу йылны ахырларында бизин асгер бёйлюкню Афгъанистангъа чыгъардылар. Шондан берли бирче къуллукъ этгенлер булан байлавлукъын уъзмеймен. Армиядан сонг Саратовгъа алдагъы ишиме къайтдым, языв-бузувумну узатдым, язгъанларымны уйгеге Дагъыстангъа бакъдыра эдим.

Бир гезик Абилни асарларын белгили лезги язывчулар гёрюп къоя. Олар жагыил адамны Дағыстангъа къайтып яшавун адабиятгъа багъышламагъа герек экенине инандыра. О заманларда афгъан давларда ортакъылыкъ этгенлер учун охув ожакъылагъа тюшегенде енгилликлер ёкъ эди. Юрист болма умут этеген Абил конкурсадан ойтмеген. Шо заман ол университетни филология факультетин сайлагъан. Охув янгы студентни бек гъавасландыра, ол орус ва тыш классиканы айрылмай охуй, дағыстан адабиятны ахтара. Дарслардан сонг 22 йыллыкъ Афгъандан ойтген студент Машзавода ишлей.

Абил Межитов яшавда бары да затгъя оьзюм уйренгемен деп айта. Ол филолог булан бирче юристни билимлериң де алгъан, бир нече касбулагъа уйренгенд. Ишден гелип, галстугун чечегенде, ол бугун де уюнде къайсы эргиши къулукъну да этип бола. Гъатта машинин оьзю ярашдыра. «Медик тюгюл бусам да, укол да этип боламан!»—деп иржая ол. Сардар Абилге бир заманлар Казахстанда Ақтав шагъарда да яшамагъа тюшген. Онда хыйлы дағыстанлылар туралы эди. Абил онда Магъачкъаладан эсе хыйлы артыкъ къазанагъандан къайры, жамият ишлеге де къуршала, Дағыстан халкъланы милли маданиятыны центры ойтгереген чараларда ортакъылыкъ эте эди. СССР тозулгъан сонг тавлар элине къайтма ва янгыдан яшавну тизмеге тюшген.

—Мени лезги газетни редакциясында ишлемеге ва Магъачкалада турма хыялым бар эди, тек мени агълюм Фатима биз Дербентге гёчгенин сойдю. Башлап мен шо шагъарны ушатмай эдим, къаладан ва базардан къайры неси бар деп ойлаша эдим. Гъали буса бырынгъы шагъарыбыз булан оьктем боламан ва мунда тамур яйғаныма гъёкюнмеймен. Бугун Дербентни республиканы тахшагъарындан бир кем ери де ёкъ. Аслусу буса—Дербентде дослукъну ва бир-бирине кёмек этивню мердешлери бек гючлю!

Сардар Абил онгача далапчылыкъга урунгъандокъ, жанлы күйде сахават ишлерде

ортакъылыкъ этмеге гирише. Шагъарда «Афгъан» деген гиччилик тюкенин ачгъан. Дербентде

Афгъан давда оылген асгерчилени 12 агълюсю бар экенин билгенде, олагъа кёмек этмеге башлагъан. Гече таба къорувчу предприятие къургъан ва ишге янгы яшавда мекенли ерин табып болмагъан афгъанлыланы алгъан. Оъзюно къыйынлы яш заманларын унутмай, айланасына оъзю йимик ойлашагъанланы жыйгъан. Ол бугун де байрам болсун, болмасын етим яшлагъа кёмек эте.

—Шо мени айрыча дерти, авруум. Мен китабыма оъгейанам мени такъырлагъан сонг, улланам айтгъан бир тапшурмалы хабарны къошгъанман. Яман авруудан оълегенде, къатын эрине янгыдан уйленерсен деп васият этген. Бары да яшлар ёнкюйгенин ва оланы да такъырлама тюшежегин билеген къатын оылген сонг бир къолун гесмекни тилеген. Яшлары тынгламайгъанда оъгейанаысы оъзюно къолу булан тюгюл, мени къолум булан къапас берсин деген. —Оъзюно ата-анасын гёргемеген яшны пашман гёзлеринден дагъы артыкъ дерт ёкъдур. Яшлар уюнен гелген гъар уллуда оъзлени атасын ва анасын гёрелер,—деп теренден тыныш ала лакъырдашым...

—Сен оъзюнгеде бар чакъы затны ювугъунгдагъылагъа да бере бусанг, Аллагутаала да сени ёлларынгны ача. Бирдагъы бир тапшурмалы хабарны айттайм: «Сапарчы гече вакъти биринчи къаршы болгъан эшиклеге къагъа. Шо ярлы яшайгъан агълю болгъан буса да, къонакъга неси бар буса шону берген. Гелген адам алдына салынгъан бары да ашны ашагъан, уй есилеге ач күйде ятмагъа тюшген. Эртен къонакъ гетгенде, олар бай күйде къурулгъан столну гёрелер. Шондан сонг оланы ожагъында берекетлик оймюр сюрген...»

Бир де унутмайман шо хабарны. Ону магъа уллатам хабарлагъан эди. Мен гъажъа барып, ону васиятын күтдюм. Шогъар мени асарымны бир бёлюгю де багъышлангъан. Комсомолчу болуп оъссем де, мен динни ва адатлы яшавну бир-бири булан гелишдирип яшайман. Аслусу

—намусгъа гёре яшамакъ, ювукъ адамларынгны соймек. Эгер де агълю къургъан бусанг, оъзюнгю насибингни къыйматла, къору! Мен уйленгенде шоссагъат Фатимагъа атам-анамны къысматын такрарлама соймейгенимни айтдым. Дос, бир-бирин сюеген, гьюрмет этеген агълюно къурма умутум бар эди.

Сардар Абил шолай агълюно къурма бажаргъан. Ол яшларына бары да затны берген: ата сюювню, тергевню, яхшы билимни ва инг аслусу лап да яхшы инсан хасиятланы. Къызы Анфиса оъзюно нотариус конторасына башчылыкъ эте. Ону гъали оъзюно де эки яшы бар. Уланы Равил—Докъузпара районну прокурору, о да эки авлетни насили атасы.

Оъзюно нотариус гысапдагъы гъар гюнлюк иши гъакъында хабарлай туруп, ол агълюлердеги мал-матагъ учунгъу эришивлеке гъали де уйренчли болуп битмегенин эсгере. Айрокъда, аталары бир тюрлю пайдалары учун яшларын къоягъаны бек гъалеклендире.

—Жап- жагыл, сав-саламат адамлар яшларын ташлайлар, уйсюз-эшиккисиз къоя, оъзлени мурадына етишмек учун гъар тюрлю ялгъан- гыллагъа бара. Шогъар рас болгъанда чыдамлыгъым етишмей, бир-бир законланы да алышдырмагъа тюшедир.

Неге Абил Межитов жамият чалышында бай сынаву да, бажарывлу касбучу да бола туруп, бир де депутатлыкъга сайланмагъа къарамагъан, деген соравума ол къысгъача: «Шо ишге толу күйде берилип чалышмаса бажарылмай»,— деди. Бугун ол оъзюно нотариатдагъы ишине рази, ондан къайры, бош заманларын бек къыйматлай, толу күйде агълюсюне, къурдашларына ва яратывчулугъуна багъышлай.

**Лакъырыбызын тамамлай туруп,
Сардар Абил янгы йылда къалам
ёлдашларына милли адабиятны
жамиятны арасында генг күйде
яймакъыны, охувчулагъа буса ана
тиллени дагъы да яхиши, терен
уйренмекни, насили ојсакъланы
куруп, шону бир тамчысын да
төкмей-чачмай яшамакъыны ёрады!**

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Бир-бир адамлар бар—юрги булакъны сюзюк сувудай таза бола. Мен Асият Хасаевна Магъамматсайтованы шолай булакъ булан tengлешдирежек эдим.

Гъайдакъда ону гиччи де, уллу да таный. Ол—тизив адам, пагъмулу журналист, загъматны ветераны, кёп яшлы ана. Ону узакъ яшав ва яратывчулукъ ёлу хыйлы пачалыкъ савгъатлар булан белгиленген: учь медаль, «ДАССР-ни маданият къуллукъчуларыны социалист ярышыны алдынлысы», ДАССР-ни Ойр Советини Президиумуну, маданият министерликни, тела ва радиокомитетни, район администрацияны гюремтлев грамоталары ва баракалла кагъызлары. Тек ону аслу савгъаты—охувчуларыны тергевю ва сюювю. Ол шону юрекни иситеген,

ЖУРНАЛИСТИКАНЫ ВЕТЕРАНЫ

умут береген, адилликни якълайгъан материаллары булан къазангъан. Бу йыл Асият Магъамматсайтовагъя 90 йыл бите.

Асият 1932-нчи йыл Санчи деген юртда колхозчуну ағылюсунде тувгъян. Яш йыллары давну алдындагы ач заманлагъя рас геле. Ата юрутунда башлапгъы класланы битдирип, орта билимни Мажалисдеги школада алгъян. Загъмат ёлун жагъил кызы гъали бизден йыркъ 50-нчи йылларда Санчидеги китапхананы заведуючий гысапда башлагъан. Ярым йылны ичинде ол башчылыкъ этеген китапхана районну шолай ойзге идараларыны арасында юрюлеген социалист ярышда биринчи ерни ала. Ол китапхананы янында иш гөреген чебер кружокну ача, гъар жума олар концертлери булан юртлагъя, фермалагъя, авлакълагъя бара. Аз заманнын ичинде ол китапханасын юрутуну маданият ва жамият центрына айландырма бажаргъан.

Шо йылларда Асият шиърулар язма, оланы гъар тюрлю газетлеге, журналлагъа бакъдырма уруна. Ону сатырлани тизмеге, къапиялы сёзлени тапмагъа сююмлю эркъардашы уйретген. Ол кёп эрте гечинген. Ону шиърулары булангъы төнгерни Асият Хасаевна бүтүн де лап аявлу эсделик гысапда сакълай.

Иши ва яратывчулугъу огъар ругъ, илгъам бере эди, давдан сонгтүү йылларының къыйынлыкъларындан ойтмеге кёмек эте эди. Асиятны бажарывлугъун, гаракатын районну башчылары да эс эте. «Мени, комсомол къызыны, коммунист партиягъа къабул этдилер. Шо бир де унутулмайгъан йылларым. Күллүгъуна да, чагъына да гёре менден хыйлы уллу адамлар магъа тергев берегенин гыс эти эдим. Олар мени яшавгъа, гъар тюрлю масъалаланы англама кёмек эте эди. Оланы таклифине гёре, университетни тарихи факультетине охума тошдюм»,—деп эсге ала Асият Магъамматсайтовна.

1962-нчи йылда районда биринчилей ойз радио бёльюгю ачыла. Бёльюкню биринчи редактору этип Асиятны белгилейлер. Шону булан бирге ол «Колхоз байракъ» деген газетде башлап корректорну, сонг жаваплы секретарны ва ахырда баш редакторну заместителини күллүгъун күтө. Шо йылларда башлапгъы партия къурумну секретары, райкомну члени, Мажалис юрт советни депутаты этилип сайлана.

«Айрыча эсгермеге сюемен, о заманлар газет компьютерсиз чыгъарыла эди, гъар гъарпы линатип машинлерде жыяла эди ва район газетлени арасында бизин «Колхоз байрагъыбыз» яхшыланы бириси деп гысаплана эди. Дипломлар, вымпеллэр, баракалла кагъылар алдыкъ», — деп узата Асият Магъамматсайтовна.

Асиятны эри юртлусу Рабадан яшавундагъы инамлы аркъатаяву болгъандан къайры, иш ёлдашы да дюр эди. Мажалисге гёчгенде,

башлап ерли комбинатда ишлекен, сонг газетте сурат мухбир болуп чыкъгъан. Магъамматсайтовлар бек тамаша, дос, наисипли ағылю чер эди, ойзлени чомартлыгъы, гъакъылы, рагъмулугъу булан герти абур къазангъан эди.

Асият ва Рабадан алты яшны ойсдорген. Барысына да билим берген, аякъга тургъузгъан. Бүтүн оланы ойзлени яшлары да уллаталар ва улланалар болуп битген. Башгъа-башгъа шагъарларда яшай, отпускасында ата-анасын гёрге гелелер, торунлары булан сююндюрөлөр.

Ол бүтүн де исси шиърулары, маъналы макъалаланы яза. Олар район ва ойзю булан 70 йыл байлавлукъ тутуп гелген «Замана» деген республика газетлердө чыгъа. Ону 80 йыллыгъына Мажалисдеги маданият центрда яратывчулукъ ахшамы ойтгерилигэн эди. Шо шатлы чарада районну къурумларыны ва идараларыны жаваплы күуллукъулары, дос-къардашы, къурдашлары, иш ёлдашлары, ону пагъымусун сюөгенлөр, «Гъайдакъыны булакълары» деген адабият жамиятны членлери, шаирлөр, загъматны ветеранлары

ортакъылыкъ этди ва юбилиарны гъакъ юрекден къутлады.

2015-нчи йылда Асият Магъамматсайтованы «Шо тюш тюгюлмю дагъы?» деген биринчи шиъру китабы чыкъды. Район маданият центрлери артистлери ону төрөн маъналы, герти яшав сынав булан толумлашгъан шиъруларына гёре язылгъан йырланы йырлай.

Асият Хасаевна мени учун да янгыз уллу къызыздашым тюгюл, яхшыны да, яманны да айырма, рагъмулукъга, аз затлардан да сююмеге уйретген анам...

Шо зат саялыш мен ону алгъыштайман, дазусуз баракалламны билдиремен.

Аллагъ рази болсун! Аявлу Асият Хасаевна, сизин узакъ йыллыкъ къайратлы загъматыгъызы, яшавгъа инанагъаныгъызы, адамлагъа герти сююв булан тургъаныгъызы учун алдыгъызыда башымны иемен. Савлукъ ва узакъ оймюрлөр ёрайман. Сизин ожасыгъызыда даим сююв, рагъму ва гъюремет этив оймюр сюрсюн!

**Сайгибат АБДУЛКЕРИМОВА,
Гъайдакъ район**

Ону яшавунда бары да зат бир тамаша чатыраша гелген: дертге дёнердей агъвалатлар, къуванчлы мюгълетлер, унутулмас ёлугъулар булангъы къысмат. Айтылгъан тухумну вакили ол бугун де атабабаларыны асил ишперин узата, макътавгъя лайыкълы адамланы вариси гъисапда элибизни тарихине оyz къошумун эте. Шолай гъайран дагъыстанлыланы яшавуну сырпарына тюшюне туруп, олар заманлар, девюрлөр алышынса да, оyz тайпасыны арасында асрулар бою юрюле гелген хасиятланы: ругъун, гючюн, намусун тас этмейгенин гъис этдим.

УЛЬГЮЛЮ АГЪЮЛЕР БАР ТУРА...

ТУХУМ ТАМУРЛАРЫНЫ ГЪАКЪЫНДА

Биз оyzюню гъакъында хабарлама сюеген Солтанат Омарова яшавгъа байлавлу лакъыр чыкъгъанда, бир затны да яшырмай, агъына, гёгюне бёлмей, бары да затны ачыкъдан бар кюонде айта. Шолай адамлар гъалиги заманда бизин арабызда сийрек ёлугъя. Ол оyzюню тухум тамурларыны гъакъында хабарлайгъанда, пагъмулу шиърларын охуйгъанда арагъя бир сорав да къошмай тынглап турмагъя сюесен. Гъар- бир ишинде, гъар сёзүнде ол яхши болуп гёрюнмеге къарамай, ойтген йылланы, уллу чагъын да гъисапгъа алмай, гъали де къатынгиши сюйкюмлюгүн тас этмеген. Адамлар дайм ону булан ювукъ болма, къурдашлыкъ юрютме талпынагъаны да, балики, шо себепден буса да ярай. Оyzю Солтанат оyzюндеги бары да хасиятлар ата-анасындан гелген деп гъисап эте. Ол бир де ругъдан тюшеген адам тюгюл, кантланы да ондан бирев де эшитмеген, яшав ёлунда чакъ-чакъда къаршы болагъан къыйынлыкъланы енгме, гъар тюрлю тогъаслардан ойтмеге уйренген. Ону бир мурады да яшавгъа

чыкъмай къалмагъан десек къопдурув болмас.

Солтанат Исаевна яшавну гъакъында гъакълаша туруп, оyzюню тенглилерinden дайм арек тургъанына мюкюр бола. Ол атасын Иса Омаровични уллу сююв булан эсге ала. Ону къасты булан агълюсюнде билим алывлагъя зор талпыныв тувулунгъан эди. Ол янгыз элини тарихин, халкъ авуз яратывчулукуну яхши билгендөн къайры да, яш наслуну насиғъатчысы, анадаш ерлерини герти патриоту да дюр эди.

—Атам Бакюдеги пачалыкъ университетни устьюнлю күйде тамамлагъян,—деп хабарлай Солтанат Исаевна.

—Шо заман пагъмулу студентте охувун аспирантурада узатмакъын таклиф этгенлер. Тек Уллу Ватан дав башлана ва ол гёнгюллю күйде фронтгъа гете.

Сталинградны, Новороссийскни, Керчни ва оyzге ерлени фашист елевчюлерден азат этивдеги къанлы ябушувларда герти игитликни гёрсетген, эки керен яралангъан. Давдан ол майор болуп къайтгъан, хыйлы йыллар партия къурумларда ва билим берив тармакъда ишлеген.

—Атам эсги мердешлени якъысы гысапда мени оыр билим алгъян дипломумнан къабул этмей эди,—деп узата Солтанат Исаевна,—сайки, янгыз къызыл диплом — герти билимлени белгиси. Буса да ол мурадына етишди: экевибюз илмуланы докторлары, профессорлар болдукъ, къалгъанларыны да кандидатлыкъ даражалары бар.

Солтанат Исаевна ойтген заманланы гъакъында ойлаша туруп, анасын Патимат Магъамматовнаны эсге ала. Ол бырынгъы айтылгъан хунзах тайпадан чыкъгъан, оланы тухумунда дёрт шайых ва наиплер болгъан. Оланы арасында аты белгили алимлар Дибир-Къади, Нюрмагъаммат-Къади бар. Гъар тюрлю илмулардан (медицина, астрономия, философия) терен билимлери булангъы Нюрмагъаммат-Къади орус пача I Александрны таҳда олтурувуна байлавлу Санкт-Петербургда оytгерилген чараптарда ортакъчылыкъ этген. Ону къольязывлары, медицина алатлары бугюн де Дагъыстанны тарихи музейинде сакътлана.

—Анам бырынгъы тухумну вариси гысапда бизин учун рүгъ булақъдай эди. Ондан чыдамлыкъгъя, айланадагы дюньягъя, табиатгъя, адамлагъя бакъгъан якъдагы сююнню сакъламагъя уйыренгенбиз. Бетиндеги сабур иржайыву булангъы анамны бары да дос-къардаш тухум-тайпасыны гъар тюрлю балагълардан къоруйгъан рагымулу малайигине санай эди.

БИР ЗАМАНГЪЫ ОХУВ ОЖАКЪ

—Эсигиздеми, атам янгыз къызыл дипломну къабул эте деген эдим,—деп Солтанат Исаевна. —Мени бары да эркъардашларым школаны алтын медальгъа битдирген. Мени де шогъар умутум бар эди. Атам буса мени 7-нчи класны битдиргенде, Буйнакск педучилищеге охума салды. О вакътилерде лап да макътавлу охув ожакъгъа Оыр Советни депутаты Елизавета Савична Валковая башчылыкъ эте эди. Оғы, нече де тамаша, къужурлу заманлар эди! Мен оъзюмню бир де башгъа тюгюл кёкдеги сигърулу дюньясы булангъы пачалыкъгъа тюшгендей гыс эти эдим. Шо заман училищеде ойтесиз пагъмулу педагоглар чалыша эди, янгыз илмуланы кандидатларыны санаву 12-ге етишээ эди. Оланы арасында Европада яшагъан, бир нече тиллени билеген, Париждеги асил къызланы пансионун битдиргенлер де бар эди. Бизин лап да сююмлю муаллимибиз профессор В. Павлова эди.

—Магъа охувумну уылкебизни лап яхши оыр охув ожакъларында, Морис Терезни атындагы тыш тиллени институтунда, Н. Крупскаяны атындагы университеттеде, Ломоносовну атындагы пачалыкъ университеттеде узатма насип болса да, аслу англав ва билим кюрчюлеримни мен педучилищеде алдым.

Биз онда аслу предметлени гечегендэн къайры, дарс беривню аслу сырларына тюшюне эдик. Шо магъа гележекде оъзюмню педагогика ишимни устьюнлю күйде юрютмеге бек көмек этди.

Солтанат Исаевна бир заманлардагы Темир-Хан-Шураны лап белгили уйлеринде, оъзюнде Дагъыстанны генерал-губернатору тургъан, гъали шағъарны Кировну атындагы орамында ерлешген уйлерде яшагъан йылларын айрыча сагъынч булан эсге ала. Гъар къонакъын геливю, дос-къардаш яда атасыны къурдашлары болсун башгъа тюгюл, бир уллу байрамгъа, шатлы агъвалатгъа, унутулмайгъан мюгълетлеге айлана эди.

ИЛМУ ТАВГЪА ОҮРЛЕНИВНЮ ЙЫЛЛАРЫ

—Дагъыстанлылар Кавказ давда, инкылапны йылларында, Уллу Ватан давда гёрсетген къоччакълыкъланы гъакъындағы хабарлар мени юрегиме сингендэн къайры, шоларда ортакъчылыкъ этген оъзюмню уллаталарым булан оыктем бола эдим, оланы атын ер этмейген күйде яшама къарай эдим,—деп узата Солтанат Исаевна. —Сав йыл яшыртгын Кавказ давну гъакъындағы повестни язып турдум. Шону бир-бир ерлерин биринчилей Дибир амайгъя ва ону лап ювукъ къурдашы белгили тарихчи профессор Амри Шихсайтовгъа охудум. Алим мени язгъаныма оыр къыймат берди. Шиъруларымны буса биревге де гёрсетмеге тавакаллыгъым етишмеди, шкапымда ятып, чанг басылып турду. Артда чыдап болмай, дос-къардашгъа пеленни шиърулары деп охума башладым. Ушатса, макътаса, тамаша бола эдим.

Озокъда, ону аслу заманы билим алышын, охувгъа гете болгъан. Шо оғыар гележекде тизив алим, профессор болма ёллар ачгъан. Аспирантураны битдирип, Солтанат Исаевна кандидатлыкъ ишин

уыстюнлю күйде яқълай. Ону илму ахтарывлары Гюнбатыш Европаны ва Австралияны адабиятларына багъышлангъан эди.

Шо заман Совет Союзға халкъара конференцияда ортакъчылықъ этмек учун биринчилей белгили американалы алимлер ва язывчулар гелген болгъан. Олар университетни фойесинде пелен гюн Жек Лондонну яратывчулугъуна байлавлу кандидатлыкъ иш яқъланажакъ деген билдиривню гөргенде, ректоргъа тилем, шонда ортакъчылыкъ этгенлер.

—Диссертациямны якълав башланма 10 минут къалып турагъанда, магъя залдан гиччирик кагъыз гесек гелди,—деп хабарлай Солтанат Исаевна. —Маңнасы: «Тез сёйлевюгюзю алышдырыгъыз.

Тыш уылкели къонакълар болажакъ».

Гъалеклигин басылтып, дагъыстанлы аспирантка бек тизив сёйлеген. Гъатта ахырында харс урувлар чалынгъан. Диссертацияны бир экземплярын буса къонакълар оъзлер булан Америкагъа алып гетген. Олар Солтанатны инглис тилни билеген кюоне гъайран болгъан. Къонакълар жагъил аспирантканы тизив, таза инглис тилге бир ердеги, атын да эшиитменг Буйнакскидеги педучилищеде уйретгенин не билсин. Кандидатлыкъ ишин яқълап, Солтанат Исаевна анадаш республикасына къайта, Дагъыстанда инг алдынлы оър охув ожакъ деп гысапланагъан педагогика институтда инглис филологияны кафедрасында ишлеме башлай.

Шо заман жагъил педагог институтда профессор Китайгородскаяны тыш тиллеге чалт уйренме кёмек этеген къайдасын къоллай. Ону ачыкъ лекцияларында оъзге вузланы дарс беривчюлери де ортакъчылыкъ этген. Докторлукъ ишин С. Омарова Москвада, Россияны Илмулар Академиясында

якълагъан. Ол илму ишини уыстюнде чалыша туруп, Англияда, белгили Оксфорд университетде де болгъанын нечик эсгермей къоярсан. Солтанат Исаевна 30 йылдан да артыкъ пединститутну тыш тиллер кафедрасына башчылыкъ этип гелген. Шо йылланы ичинде сынавлу педагог, алим инг алдын дарс беривчюлени ахтарып ишлеге къуршамагъа къаст эте, гъар-бир янги пайдалы сиптени яқълай. Ол оъзю де илму булан байлавлу агъвалатланы лап жанлы ортакъчысы бола. 10 йыл Москвадагъы Ломоносовну атындагъы пачалыкъ университетни докторлукъ ва кандидатлыкъ ишлени яқълайгъан илму советини члени де бола.

ГЬАЛИ ДЕ ОЙЛАР ПАРАХАТ КЪОЙМАЙ

—Уллу яшав оътген,—деп Солтанат Исаевна,—буса да юз керен артыкъ этмеге болар эдим деген ойлар мени гъали де парахат къоймай. Тек ону тамаша яшав китабыны япыракъларын ача туруп, ону загъмат къайратлыгъыны, билимлерине, къурумчулукъ пагъымусуна гъайран болмай болмайсан. Гъаманда йимик, ону

гъасирет тармагъы гъисапда поэзия къала, тек шайр деген атгъа ес болма къарамай. Ону шиърларыны кёбюсю ватаннын гъакъында, ону гележегине талчыгъыв гъислер булан толгъан, ол бары да сююнчлерин ва къайгъыларын анадаш ерлер булан байлай, оъзюн элинден айырмай. Оъзлеге лап яшыртгын сырларын чечеген дос-къардашы, къурдашлары шо Солтанат Исаевнаны поэзиясыны оъзеги деп санайлар.

Эр-къатын Омаровлар яшларын да тап шолай тарбиялагъан.

Къызы Амина ағыллю мердешлени узата туруп, школаны алтын медальга, оър охув ожакъны къызыл дипломгъа битдирген, уыстюнлю күйде кандидатлыкъ ишин яқълагъан. Ол—ДГУ-ну инглис филология кафедрасыны доценти. Уланы Юсуп да школаны янгыз оър къыйматлагъа тамамлагъан, университетни юридический факультеттинде охугъян, аспирантураны битдирген, ону кандидатлыкъ ишине Москвадагъы пачалыкъ университетде оър къыймат берилген.

Солтанат Исаевна—насипли къатын ва ана. Эри Сайбула Юсупович оъз заманында Новочеркаскдеги политехнический институтда охугъян. Бауманны атындагъы университетде илмулданы кандидаты деген атгъа ес болгъан. Белгили конструктор, академик Корсаковну кафедрасында ишлеген. Ол—бир нече монографиялары, 150-ден артыкъ илму ишлени автору, РФ-ни оър билим беривюно гыюметли къуллукъчусу.

Эр-къатын Омаровлар оъзлени адатлы дагъыстанлы ағылуге гъисаплай. Тек арабызды оъзлеге аркъатаяр йимик, шолай уылгюлю ағылulerибиз болмагъан буса, бизин герти къыйматыбыз не болар эди...

Айшат ТАЖУДИНОВА

АНА ТИЛИБИЗНИ УЙРЕНЕБИЗ

Къар къызы –
СнегурочкаСувукъ Мурза –
Дед Мороз

Аявлу бизин гъакъылтёбелерибиз,
къатарбашиларыбыз. Сизин гелеген
Яңғы йылыбыз булан күттәйлибиз.
Дюньяда сиз гөрмеген яхшылықълар
къалмасын. Билимли, адилли,
асыл хасиятлы уланлар, къызылар
болуп оьсмеге, ата-анағызыны,
муаллимлеригизни сююндюрмеге
Яратғынаныбыз сизге савлукъ, наисип
берсин. Гелеген Яңғы йылыгъызыз
күттүлү болсун!

Тели нарат–ёлка

Къышлыкъ опуракълар ва аякъгийимлер

Кийиз этиклер
(валенки)Аякъчаналар
(лыжи)Бёрк
(шапка)Тери тон
(шуба)Боталар
(резиновые сапоги)Къышлыкъ этиклер
(туркче–гизмелер)
(зимние сапоги)Аякъсыргъавучлар
(коньки)Чана
(санки)Къолгъаплар
(варежки, перчатки)

Къыш ва ону белгилери

Гыорметли яшлар, шу сураттага къирап алтың
башшаштыкъының табысыбыз.

БИЛИМЛЕНИ

«ОКЕАНЫНДА» ЮЗЕ

Бу тамаша адамны, оыз ишини оыр устасыны, ана тилни ва адабиятны муаллимини аты хасавортлупаны бир нече наслусуна танывлу. Валентина Георгиевна Бороздина-Вовк. Ону юбилейини алдында шо тизив агъвалат булан къутламакъ ва сыр чечмек учун муаллим булан Хасавортдагы «Дослукъ» газетни баш редакторуну заместители Атия Аджиева ёлукъян.

ИШ

—Мен астарапкъ ону класыны эшиклерин ачгъанда, орус тилден дарслар юрюлюп турғанда. Шыплыкъ ва низам. Яшлар тептерлерине чомулуп, гъаракат этип чалыша. Педагог олагъя янгы тапшурув берип, биз айрыча кабинетде ерлешдик.

Валентина Георгиевна булангъы лакъырдан уллу леззет алдым, ол оызюню школасыны, алдагъы ва гъалиги охувчуларыны гъакъында шонча да иштагълы ва къужурлу күйде хабарлай. Шо лакъырны да ол гечеси-гюно булан узатма боладыр деп эсинге геле. Ону охувчулары йылдан йыл шагъар ва республика конкурсларда алдынлы ерлени ала, бютонрессия конкурсларда ортакъылыкъ эте, экзаменлерин уйстюнлю күйде бере, улькени инг де белгили оыр охув ожакъларына тюше ва оызлени сююмлю муаллимин унутмайлар. Онда ишине бакъгъян якъда шонча да герти сюов бар чы, гъали де арабызда герти педагоглар къалгъанына инанма башлайсан. Оланы сынавуна, билимлерине уйренмеге тарыкъ, аслусу буса, олар йимик бир де оызюнгнү аямай танглагъан касбунга бюс-бютонлей берилип чалышмагъя тюше.

—Ишлеме къачан да тынч тюгюл эди, бугюн де, алда да, тек къачан да оыр даражалагъа талпынма герек! Марк Бернесни тизив айтгъян сёзлери бар: «Инсанлар, биз нечакъы къаст этсек де, камиллешивге етишип болмайбыз. Инг де яхшы сёз, инг де яхшы иш гъали де алда къаравуллагъян, юрю алгъя!» Шолай биз де алгъя юрийбюз, ярыкъ гележек учун бел буюп чалышбыз. Тактарлайман: къайсы заманланы да оыз къыйынлыкълары

болгъан, тек бир зат алышынмайгъан кюонде къалмагъа герек-даим биринчи ерде билимлөр болмагъа тарыкъ. Озокъда, гъали школалар тийишли материал-техника булан таъмин этилген, ишлеме хыйлы тынч. Тек биз доскагъа бор булан язагъанда да яшлагъа толу билимлөр бере эдик. Кёп зат оызю педагогдан, ол яшлагъа шо билимлени нечик етишдирегенинде гъасил бола. Бир дарсгъя да мен алданокъ план къурмай туруп бармай эдим, гъали де бармайман. Шоланы хыйлысындан оызге школаланы муаллимлери де пайдалана эди. Даим алдагъы, герти билимлөр береген къайдалагъа къайтма тарыкъ деген масъала арагъа чыгъя. Мен шоланы бирисин де унутмажъанман ва тарыкъ болгъанда дарсларымда къоллайман...

Валентина Георгиевна оызюню охувчуларыны гъакъында оыктем ва исси күйде хабарлай:

—Олар мени унутмай. Бизин Интернетде оызюбюзню гюплеребиз бар, гъатта, 40 йыл альякъда школабызын битдирген мени 10-нчу «а» класым да къуршалгъан. Олар мени дарсларымны яхшылыгъындан яшавунда бир тюрлю уйстюнлюклеге етишгенин язагъанда юрегим сююнчден тола. Шо кёп заттъя тие! Гъали де дос аралыкъланы юрютелер, бир-бирин къутлайлар, ёлугъалар, оызлени масъалаларыны гъакъында хабарлайлар, сыр чечелер.

УМУТ

Валентина Георгиевна яшдан берли муаллим болма умут эте болгъан.

—Мен шо ойдан арчылып болмай эдим. Аナンны къызардашы, баживюм Россиянын ат къазангъан муалими эди. Бугюн йимик эсимде: ол бир гезик класны журналын уюнен алыш гелди, мен зукъарим булан ачып шону да школа оюнну ойнай эдик. Ол, сайки-охувчу, мен буса-муалиммен. Ичин гъар тюрлю къыйматлар салып толтурдум. Баживюм гёргенде, гъя-гъарайлар салып, йылап йиберди. Журнал-документ чи!

Мени уллатам да сюе эди мен педагог болгъаны, тек оғъар умутума етишгенин билмеге наисип болмады. Нечакъы мағъа башгъа къуллукъланы таклиф этсе де, мен танглагъан ёлумдан таймадым.

КОЛЛЕКТИВ

— Бизин тизив дос, бажарывлу коллективибиз бар. Жагъиллер сынавуллагъа тенг болма къарай, биз де шо сынавну къызгъанмай сююне туруп беребиз. Директор Зарема Абдулвағытовна Арсланова-мен охутгъян, гъакъыллы, билимли, талаплы ёлбашчы. Ол коллективни алдагъыланы лап яхшы

мердешлерин сакълап, сыкълашдырмагъа бажаргъан. Зарема Абдулвагытовна тизив адам ва ёлбашчы. Ону гележекде уллу уьстюнлюклер къаравуллай!

АГЪЛЮ

— Биз эрибиз булан уьч яшны оьсдюргенбиз. Экевю атасыны ёлун танглагъянлар—врачлар. Од 27 йыл стоматология поликлиникинаны баш врачи болуп ишлеген, гиччиси буса мени ийимик педагогиканы танглагъян. Биз янаша ишлейбиз. Виктория—математик, илмуланы кандидаты. Оланы тарбиялап болгъаныбызгъа насилимен ва гъали уьстюнлюклеринден гъакъ юрекден къуванабыз. Яшлар—мени учун бары да зат!

Эрим, жаны женнетлэрде болсун, яшавдан эрте гетди. Биз бир- биризгэ аркъатаяв болуп 27 йыл бирче яшадыкъ. Ахшам ишден сонг жыйылагъанда, «педсовет» башлана эди, иш гъакъда сёйлей эдик. Мен эпсиз охума сюе эдим. Гъар тюрлю шагъар ва школа чаралар учун сценарийлер язып, оьзюм оьтгере эдим. Китапханада 18 йыл «Адабият кружокну» юрютюп турдум. Эрим: «Мен савунчуну алгъан бусам яхши эди! Сют де ичип турар эдим, къатын да уйде де болар эди»,—деп масхара эте бола эди. Буса да, ол мени якълай ва англай эди. Шо буса—агълю аралыкъларда лап агъмиятлы.

Мен—8 торунумну насили улланасыман! Бары да байрамланы бирче оьтгеребиз. Яшларым сюеген ашланы этмеге бек ушатаман—долма ва пилав. Дағы да, мен хоншуланы, къонакъланы, дослукъ ёлугъувланы сюемен.

МОЗДОКДА ТУВСА ДА...

—Мен Моздокда тувъянман. 1967-нчи йылдан тутуп, бизин сююмлю Хасавюртубуда яшайман. Яй айларда оьзюмню гиччи ватаныма Моздокгъа гелгенде, бу анадаш якъларымны сагъынаман. Шонча да Хасавюрт магъа аявлу болгъан, ондан тизив шагъар дюньядя ёкъ деп эиме геле. Мунда адамлар балагъя тюшсент, сени бир де янгыз къоймажакъ, кёмек этежек, айрокъда хоншуларынг биринчилерден болуп кёмекге алгъасай. Моздокда тувсам да, Хасавюртда ер, насили тапгъанман....

ИШ ЁЛДАШНЫ ВА МУАЛЛИМНИ ГЪАКЪЫНДА

Директор – Зарема Арсланова, школаны 1989-нчу йыл битдирген:

— Валентина Георгиевна –оьзтёрече адам, миллетни алтын хазнасы деп шолайлагъа айтыладыр. Педагог гъисапда ол мени орус тилни байлыгъына ва адабиятыны тюрлююнгюне уйретген. Адам гъисапда буса—рагъмулу, асил хасиятлы къатын. Мен огъар узакъ оьмюр ва савлукъ ёрайман ва огъар: «Кёп савбол, муаллимим!»—демеге сюемен.

Назифа Гъасанова – директорну заместители, башлапгъы класланы муаллими, школаны 1989-нчу йылда битдирген:

—Мени клас ёлбашчым ва муаллимим Валентина Георгиевна булан бирче ишлемеге насили болгъанына

бугюн де оьктеммен. Ол—оъз ишини герти устасы, тизив коллективни къурмагъа ва сыкълашдырмагъа бажаргъан. Ону аты Хасавюртдагъы биринчи школа булан, гъали М. Горькийни атындагъы гимназия булан тувра байлавлу. Биз класыбызда 42 охувчу бар эдик. Ону дарслары бошуна гетмеген ва бугюн де оьзюню пайдалы емишлерин бере.

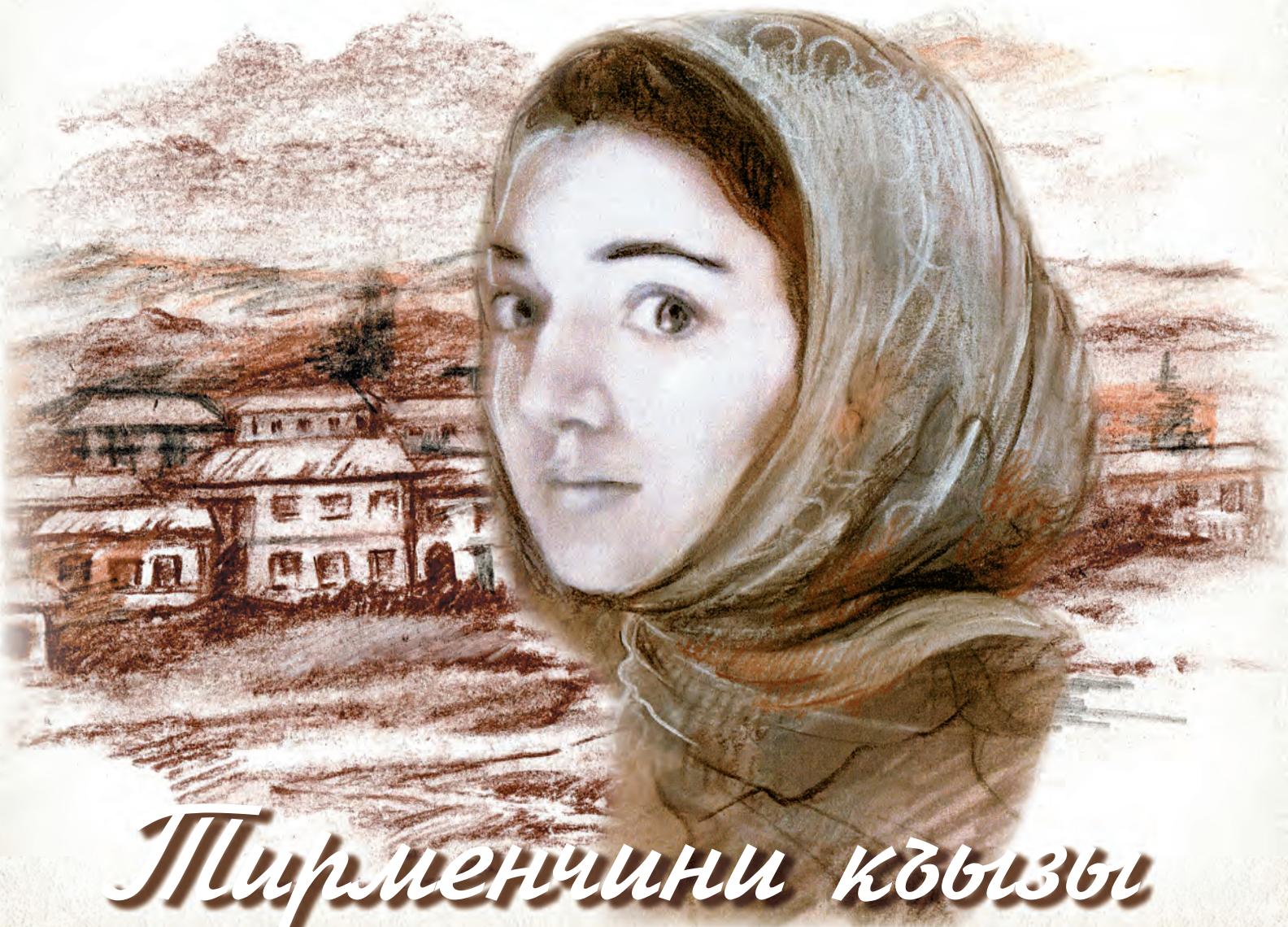
Мен ону юбилей булан гъакъ юрекден къутлайман ва оьзюн сюегенимни билдиремен. Савлукъ, дағы да хыйлы йыллар бизин булан болмакъны, оьзюн иржайыву булан сюондюрмекни, ругъландырмакъны ёрайман!

Валентина Георгиевна Бороздина-Вовк-Хасавюртдагъы М. Горькийни атындагъы гимназияны орус тилни ва адабиятны оърдаражалы муаллими, РФ-ни билим беривионю отличники, ДР-ни ат къазангъан муаллими, РФ-ни билим беривионю гъюрметли къуллукъчусу, «Россияны инг де яхши муаллимлери-2006 йыл» деген бүтюн Россия конкурсуну лауреаты, шагъар ва республика конкурсланы ва олимпиадаланы жюрисини члени, 2011-нчи йылда Россиядагъы 10 муаллимни арасында РФ-ни Президентини баракалла кагъызын алгъан.

2014-нчю йылда Валентина Георгиевна «Россияны инг де яхши адамлары» деген халкъара энциклопедиягъа гийрилген. Ол муаллимлик шине 55 йылын багъышлагъан.

Хыйлы йыллар Валентина Георгиевна оьзюн охувчуларына къыйматлар сала гелген. Заман гелип, гъали оьзю яшав да огъар рагъмулу, ачыкъ юрге, гъакъылы учун къыймат бере ва уллу чагъы огъар бир де пуршав этмей! Ол дайм излейген, къавшалмайгъан, янагъан гёзлери булангъы инче поэзия хасиятлы адам. Гъюрмели Валентина Георгиевна! Савлай хасавюртлуланы ва бүтюн коллективибизни атындан сизин тувъян гюнгюзде бары да яхшылыкъланы ёрайбыз. Сизин ярыкт юлдузугъуз дағы да кёп заманлар охувчуларыбызгъа ёл гёрсетип, шавла бере турсун. Билимлени «океанындагъы» сапарыгъызын узатыгъыз! Оьмюрюгюз узакъ болсун!

Тирменини көбізбі

Шарип АЛБЁРИЕВ

(къысгъартылып бериле)

Сувну шыршиллав авазы, тирмен ташланы пакарлы тавушу Тажутдинни юхугъа батдырды. Эшиклер къыжылап, уйню ичине бирев гирип гелди. Тирменчи гёзлерин ачып, алдында акъ гёлегини енгилерин тирсеклерине ерли чююрген жагыл адамны гёрдю. Къалакъайыны тюбюндөн тығъыс къара чачлары гёрюне эди.

— Салам алейкум! — деди шат күйде жагыл адам. Тирменчи эсней туруп: «Ваалейкум салам!» — деп жавап берди.

— Мен Отарданман, будай гелтиргенмен. Къачан тартып бережексиз?

Тирменчи сюйсюнмей еринден турду, тахтамекни кырыыйында олтуруп, аяқтарын мачийлеге сукъду:

— Оззюнг билесен, колхозчулагъа аванс гысапда экишер килограмм будай берилген. Къаплардан

айланма ер ёкъ, тангала ахшамгъа болса тюгюл, дагъы эрте бажарылмас,—деп жавап берди.

— Унсуз къайтмажакъман, атлагъа къуллукъ этип туражакъман,—деди къонакъ ва уйден чыкъды. Тирменчи жагыл адамны артындан къарап, ону нартдай бою-союна сукъланып: «Бугъар чы толгъян къап къувдай гёрюнер»,—деп ойлашды. Эшик алда къолунда четени булан тирменчини къызы гёрюндю.

— Гъа, Зулейха! Не буса да гелдинг. Сен ананг булан мени гъакъымда унтуп къалгъансыз деп эсиме гелген эди.

— Тавукъну сойгъан эдик. О да къарт болгъан экен. Гъали биширип битдик,—деди къызы...

— Абзарда Отардан гелген къонагыбыз бар, ону да ашамагъа чакъыр, — деди ол къызына.

Зулейха абзаргъа чыкъгъанда бийик, къуватлы уланны гёрдю. Ол оғъар арт берип, атларыны алдына яшыл от таштай эди.

- Атам сизин ашамагъя чакъыра.
Уланъяш бурулуп, къызъяшгъя багъып къарады.
—Мени?—деп сорады ол.
—Озокъда, атларынгны чакъырмай чы,—деп иржайды Зулейха. Уланъяш уялып, башын салландырып:
—Кёп савбол, мен уйде ашагъанман,—деди.
—О замандан ач болмагъя заман етишгендир.
Юрюгюз! Алгъасагъыз! Ёгъесе, атамны хатири къалажакъ,—деп, къайтып иржайды Зулейха.
Зулейха бурулуп эшиклеге багъып юрюдю, арты булан гелеген улан оъзюне тикленип къарайгъанын гъис эте эди ва юрюшон алгъасатды.
Хам-хум эте туруп, къысгъя лакъырны ахырында тирменчи жагыил батыр отарлы Алыпкъачны уланы Азиз экенни билди.
Бир заман Тажит базарда Алыпкъачны сыйырын сатып алгъан болгъан ва сатыв-алывдан сонг, гъайваннны есисин къонакълай чакъыргъан. Бираң кепли болгъанда, Алыпкъач сыйырын бек макътай эди. Тажит огъар тынглап, бир затлагъя шекленме башлагъан, тек сыйыр гертиден де, бек яхшы болуп чыкъгъан ва гъали де хыйлы майлыш сют бере.
Гъали тирменчиге шолай намуслу адамны авлетин къабул этмеге бек хошуна геле эди.
Азиз Алыпкъачны биргине-бир уйленимеген уланы экенни билгенде, тирменчи башын чайкъап:
—Ананга кёмекчи гелтирме заман болду,—деди.
—Гюзде той этмеге сюебиз,—деп, Азиз бир тамаша пашман тавушу булан жавап берди.
—Тюз ишни этмеге токъташгъан Алыпкъач, сёз ёкъ. Тек сен къарайман онча рази тюгюлсен?
—Атам танглагъан къызыны мен сюймеймен,—деди Азиз.
—Гъай, балам, къызъяш яхшы буса, сююв гелер. Атанг сайлагъан буса, негъакъ тюгюлдюр. Айтыв бар чы «атангдан артыкъ бил, тек артындан юрю». Мен сени чагъынгдагъы заманларда бизин юртгъа тойгъа бир къыз гелди. Мен ону бек ушатдым ва гелечилени бакъырдыкъ. О буса оъзюнью юртундагъы бир уланны сюе болгъан экен. Шогъар да къарамай, ата-анасы ону магъя эрге берди. Сонг не болду дайсен? 26 йыл бирче яшайбыз, эки уланны ва къызыны оъсдюргенбиз. Бирев де бизин гъакъыбызда яман затны айтып болмай. Шолай яшавда да бола, уйленгенде уйренерсен, сюерсен. Муна шолай балам...
Зулейха столну устюндеги савут-сабаны жыйма башлады. Жагыил къонакъ тахтамекде олтуруп, папурас тарта эди. Къуру сёйлемей, гёзлерин аралтып турмакъ эрши экенни англап, ол сабур күйде Зулейхадан ичме сув гелтирмекни тиледи. Зулейха салкъын суву булангъы кажинни алып

гелди, арты булан атасы ла гирип гелди. Бырынгъы адатгъя гёре, Азиз башлап уллугъя сув ичмекни таклиф этди, ол сюймегенде оъзю ичди.

—Шу сув йимик сыйлы болгъур,—деди ол къызгъя оъзю буса ичинден: «Сен мени учун къайсы сувдан да сыйлысан»,—деп ойлашды...

* * *

Арадан бир ай оътюп, Тажитлерде Отардан гелген гелечилер олтургъан эди. Тирменчини къатыны ва ону эки къызардашы гъариси оъз иши булан долана: къатыныны гъайы уллу къазанны ичинде бишириlegen пилавда, къызардашларыны бириси сумаварны исите, башгъасы савут-сабаны жува. Эргишилер тюшюмню, колхоз ишлени гъакъында ва бу йыл къургъакъ гюз болажакъ деп сёйлей. Гелечилер алгъасамай, сабур кюонде ашгъя урунду ва бу ишде нече этигин гётек этген тамаза Динислам лакъырын гъаманда йимик узакъдан башлады...

—Гъа, Тажит. Къачан болгъанча сени къызынг атасына пилав этип туражакъ. Оъзюню агылю уясын къурма заман болду. Къыз етишген сонг ондан тез къутулмакъ пайдалы,—деп масхара этди.

—Сен, Тажит, Алыпкъачны яхшы таныйсан,—деп узатды гелечилени башгъасы. —Азиз ону биргине-бир уланы, бирев де ону гъакъында яман сёз айтмагъан.

—Биз сизин дос- къардаш этмеге гелгенбиз,—деп биттирди уллусу Динислам. —Не жавап бересен, Тажит?

—Тюз айтасан, Динислам. Къызъяш уллу болгъанда ону уюнде аркъан булан да сакъламассан. Олар чагъына етишгендө, ата-ана ожакъда узакъ къалмай. Мен къаршы тюгюлмен. Бу не айтар?—деп къатынына къарады.

Тирменчини къатыны Сакинат явлугъуну бир мююшюн инбашына ташлап:

—Не айтма боламан? Биз яхшы адамлагъя арт берегенлерден тюгюлбюз. Буса да, дос-къардаш булан гъакълашып, ойлашып къарайыкъ....

* * *

Зулейха хоншулардан геч къайтды. Анасы диванда да олтуруп, эрини эсги шалбарларыны йыртылгъан ерин тиге эди.

—Анам, неге гъали де юхламайсан? — деп сорады къызы анасыны янында олтуруп.

—Сени къаравуллагъанман,—деп жавап берди анасы. Не затдан лакъырны башлайгъанны билмей ол хыйлы заман бир зат да айтмай турду, сонг сёзге урунду:

АДАБИЯТ САГЫИФА

— Сагъа къарап, къызыым, мен оъзюмню оътген йылларымны эсге аламан. Тюнегтон мен сени къолума алып юрой эдим, бугон буса сени тилеме гелечилер гелген. Гертиден де, оъзюнге уя тикме болжал етишген. Къаттыгюн биз гелечилеге жавап бермеге герекбиз. Уланны сен гёrdюнг. Не айтарсан, къызыым?

— Янгыз гёргени булан боламы, жагыиллер бир-бирин сюймеге герекмейми?—деди Зулейха пашман күйде.

— Къызыым, гъали сюювню гъакъында сёйлемекни не маънасы бар? Эгер де, яхши улан буса, сююв сонг гелер. Мен де башгъасын сюе эдим, тек сени атанга эрге бердилер. Эси заманлар унтуулду. Кёп йыллар гелишип, бирче яшадыкъ … Сени буса лап жагыил заманынг, биревню де сюймейсен…

Зулейха диванда янтайып, Рашиитбекни гъакъында ойлаша эди. Артдагъы вакътилеринде тракторист Рашиитбек ону гёз алдындан таймай, гъатта, тюшлеринде гёрюне. Зулейха оъзюню гъислери булан бир зат да этип болмай. Орамда Рашиитбек къаршы болуп къалса, янындан бир сёз де айтмай, иннемей оъте. Талчыгъып, Зулейха оъзю оъзюне: «Сени сюймейгенлени алдында ер болма. Ону гъакъында ойлашма»,—деп айта. Айта турса да, оъзюн дайм ону гъакъындагъы ойлар къуршай. Гъали ол дагыы да аявлу болду. Зулейха Рашиитбекни табып, оғъар бары да юрегиндеги гъислерин айтмагъа талпына эди. Ол шолай этме де этежек эди, тек оъктемлиги къоймай эди…

Зулейханы гелешме гелген болгъан деген хабар шоссагъат бютюн юртдан айланып чыкъды. Дазусуз гъабижай тарлав яшыл дөңгиздей яйылгъан. Юваш ел узун япыракъланы ювукъ болуп гелеген къызъяшлагъа салам берегендей чайкъатамы экен деген гъис турулуна…

Тюшде олар уллу эмен терекни тюбюнде ашама олтурду.

— Гъали сувукъ сув буса яман болмас эди. Булакъгъа Зулейханы бакъдырайыкъ,—деди къызланы бириси.

— Эрге чыгъып гетсе, къолундан сув да ичмежекбиз. Къызъяшлар ону шат тавушлар булан якълады.

Бир сёз де айтмай Зулейха эки кажинни де алып, гъабижай тарлавну ари янындан агъагъан булакъгъа багъып юрюдю. Алгъасамай, кажинлени сув булан толтуруп, тал терекни тюбюнде салып, янгыдан булакъ уьстюне гелди. Юрegin авур ойлар къуршагъан эди. Ол увучуна салкъын сувну алып, бетине сепди, гёзлерин гётергенде гёз алдында Рашиитбекни гёrdю. Ол булакъны ариги янында токътагъан эди. Зулейха силкинип, артгъа багъып теберилип йиберди. Тюшомде гёрюнеми яда тюлюммю деп ойлаша эди. Рашиитбек къолундагъы педре булан оғъар тикленип къарагъан эди.

— Къутлайман, сени,—деди ол къартыллайгъан тавушу булан.

Зулейха адашып бир зат да айтмады. Ол ону тавушуна тынглай эди ва сёзлерини маънасына къулакъасмай эди.

Бирден Зулейха бары да затны англады. Ондагъы алдагъы пашманлыкъыны сюлдюр де къалмады. Гёзлеринде сююнч янды. Ол къолларын яйып учмагъа гъазир эди. Зулейха гёзлерин юмуп: «Не авлия зат болгъансан, мени аявлум, азиз жаным»,—деп ойлашды ол ва сюйгенине насиpidен толгъан гёзлери булан къарады.

— Къутлама алгъасама, Рашиитбек,—деди ол ва иржайып, кажинлени къолуна тутуп, къурдашларыны янына алгъасады.

Къаттынгюн юртда Тажит Отордан гелген гелечилеге разилигин бермеген деген хабар юрюлүп турду.

Бүгүн биз къурчакъ спектакллэр учун тизив келпетлени яратагъан адамны гъакъында хабарлама сюебиз.

Барият Умарова—Дагъыстан пачалыкъ къурчакъ театрны баш художники. Бизин булангъы алданокъ сёйлешилген ёлугъувузгъа ол бираз гечигип гелди. Гечмекни тилем, оъзю булан болгъан ишни гъакъында хабарлады. Уюнден чыкъыгъанда, ёлда сойралып ятгъан мишикни гёрген. Чалт гелеген машинлени бириси ону уруп йыгъып, токътамай гетген. Барият амалсыз жанны ветеринар клиникагъа алып баргъан, онда мишикге башлапгъы кёмеклер этилген, сонг аякъларыны бирисине гипс де салып, ону къуттгъаргъан адамны къолуна берген. Барият мишикни уюнен гелтирип, бизин булангъы ёлугъувузгъа алгъасагъан. Ондагъы саламатлыкъ тамашагъа къалдыра. Ол бир оъзтёрече ишни этемен, магъа бу касбуда teng гелеген ким бар деген ойлардан кёп арек. Ону аслу мурады—къурчакълары булан гиччи къаравчуларда лап асил инсан хасиятланы тувдурмакъ.

Барият оъзюнью гъакъында хабарлай туруп, кёп сёйлемей. Ол бир вакътини ичинде орта школада билимлер ала туруп, чебер школагъа да юрюген, яй айларда улланасыны янына Паравулгъа бара болгъан. Школадан сонг Жамалны атындагы чебер училищеге охума тюшген. Ол педагогларыны арасында живописден ва сурат этивиден дарслар юротген Альберт Захарович Хожаевни атын айрыча гююмет булан эсгере. Ол студентлелеге инчесаниятны лап терен сырларына тюшюнме кёмек этген, гъар-бири яшав мюгълетде де, гъатта, гюзде тереклерден тюшеген япыракълардан да илгъам алмагъа уйретген. Яда янгур явагъанда скамейканы мююшюнде янгыз олтуруп оъз ойларына дёнген къарапайны гёргенде, сизде не гыслер тувулуна? Яда ёлдан бири-бирини къолундан тутуп оътиоп барагъан если эр-къатынны гёргенде, сизде бир тюрлю гыслер тувулунма герекмейми, яратывчулукъгъа талпындырмаймы? Олагъа мualлими яшавну гъар мюгълетинде гёзелликни гёрюп бажарма герек деп уйретген.

Бариятны диплом иши къурчакъ театрға, дагы да ачыкъ этип айтсақъ, театрны устаханасына багышлангъан болгъан. Ол ахтарывлар юрюте

ЯШАВНУ СЮЮНЧЮ

Биз оъзюнө театр деп айтылагъан зат къурчакълардан башлангъан. Адамлар агъачдан башларын этип, шону да къумач къолгъапны ичине гийирип, оюнну баштай эди—гъона сагыа гъазир гиччирек спектакль. Къурчакъ театрларында къарамагъа шагъар майданлагъа, базарлагъа минглер булангъы адамлар жыйыла эди. Шо инчесаниятны оъзге тармакъларыны арасында яшлагъа лап да таъсир этеген къайдасы бугъай. Оъзюгюзню яш заманларыгъызын эсге алып къарагъыз. Олтуруп залда да къурчакъ игитлер саялы нечик талчыгъа эдик, олар булан бирче күлей эдик, бирче пашманлыкъга дёне эдик. Бизин гъарибизни эсибизде шо заманлардан берли унутулмайгъан келпетлер сакълана. Биз оланы герти адамлагъа, герти келпетлөгө гыисаплай эдик. Неге тюгюл, гъар къурчакъны оъз хасияты, актёр жаны бар...

Женщина Дагестана

6/2022

На кумыкском языке

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор
Н. М. КЕРИМОВА

e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:
заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА

bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА

e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспондент:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,

e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрудинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Изздательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрудинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинарадагестана.рф

Дата выхода в свет 10.12.2022.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 1105. Тираж (3126) 638 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложках:

I – Магомедсалихова Зулжат Кебедовна врач, Войта-терапевт; III – Работы Барият Умаровой, главного художника Дагестанского государственного театра кукол.

туруп, биринчилей Алексей Авдеевни устаханасына геле ва гъайранлыкъга къала. Устаны къолунда агъач, чюпюрек гесеклер жанлы келпетлеге айланагъанын гёре, гъарисини овз яшав къараву ва хасияты бар. Муна сагъа байлыгъыны устьонде къуру къартыллап турагъан бай, ону къырыйында бир де яшав къыйынлыкълагъа къайпанмайгъан ярлы улан, даим арив болуп гёрюнме сюеген, эринлерин ярыкъ къызыл тюсге бояйгъан къатынгиши, къуру кант этеген, бир ерде де ишлеме сюймейген элбезген...Шолай ёкъ ерден тувлунағъан сигърулу алышынывлардан Барият уллу леззет алып гелген. Шондан сонг, овзю де къурчакъ яратывчу касбуну танглама токъташа.

Гъали Барият Умарова Дагыстанны къурчакъ театрны баш художники борчларын күтегени 20 йылдан да артыкъ бола. Бариятны саламатлыгъыны дазусу ёкъ. Гъар овзюно гъакъындагъы соравну шоссагъат башгъасына чыгъара–театрны директору Аминат Ягъияевна Ягъияевагъя, актриса Екатерина Касабовагъя, республикагъа янгы спектаклени салмагъа тышдан чакъырлыгъан режиссёрлар, художниклөгө... оланы ишлери булан сукъланма талмай. Олар гъариси спектаклге гелген яшлар кюлесин ва пашман болсун учун, шып болуп ва сонг харс урсун учун юргенини бир гесегин къюоп гөтегенин Барият бек яхши биле. Айрокъда театр юртлагъа чыкъыса, ондагъы яшланы къуванчлыгъын гёrmек де кёп затгъа тиедир. Яшлар тюгюл, уллаталары, улланары да олар булан бирче къувана!

Янгы спектакллөр де бар, демек, янгы игитлер, янгы къурчакълар арагъа чыгъа. Театр даим алгъа барынву гъаракатында, юрюшонде, оясовюнде алдагъы мердешлени янгы ренклер булан толумлашдырма къасткъыла. Театр Белоруссияда, Тюркияда, Арменияда, Финляндияда ва овзге тыш пачалыкъларда ойтгерилеген гъар тюрлю конкурсларда, фестивалларда ортакъчылыкъ эте. Овзю де шолай чараланы юрюте.

Бу ыыл Магъачкъалада «Къурчакъ театрлани сигърулу дюнъясы» деген халкъара фестиваль экинчилей ойтгерилиди.

Бариятгъа тынглай туруп, ол овзюн театрдан айырып болмай, ону гъар гюнлюк яшаву булан яшай, ону гъавасы булан тыныш ала, ону гёзлери булан дюнъягъа къарай деген ой тувлуна. Муна ону къызы Патиматзагъя да анасыны янына ишлеме гелген.

Бариятгъа ону сююмлю къурчакълары бармы деп сорайман? –Озокъда бар! «Шаптал сюекни сырындағы» Зайнапны, «Ярым увучундагы» къойну келпетлери. Мен шолагъа байлавлу эскизлени онгарагъанда бир де къыйынлыкълар гёrmедим, шолар оюмда, эсимде яшап тургъандай тувлунду. Мен овзюнню бары да къурчакъларымны сюемен, тек эсгергенлерим юргиме айрокъда ювукъ.

Гъали театрны ва Бариятны иши эпизид кёп: янгы спектакллөгө гъазирлене, яшланы суратларыны выставкасы ойтгериле, даим гастролларда бола. Артдагъы йылларда театртагъа белгили режиссёрлар чакъырыла. Мисал учун, «Емеля» деген спектаклни онгармакъ учун московалы режиссёр Вадим Домбровский гелген. Театрны бирдагъы бир уллу проекти– Гулизар Султанова онгаргъан «Дагыстан халкъланы эпосу» деген сценарийи. Бир сагъна асарны ичине бары да дагыстан халкъланы белгили батырларыны келпетлери жыйылгъан. Оланы къурчакъ келпетлерини устьонде Санкт-Петербургдагы белгили художник Екатерина Полякова ишлей.

Барият яратывчуулукъ булан толгъан адамны яшаву булан яшай, сююмлю ишин узата, эртенлер ишине алгъасай, ахшамлар шо меселде уюне къайта. Овзюно къурчакъларын сюе, янгыларыны устьонде ишлей, яшланы спектаклинден сонггъу сююнчонден къувана, актёрлары оюну булан ойкем бола. Гиччи къаравчуланы гъар-бир адатлы затда яшавну сююнчон сезмеге уйрете.

Сулгият БУЛГЬАЕВА

ИНДЕКС ПМ818

6+

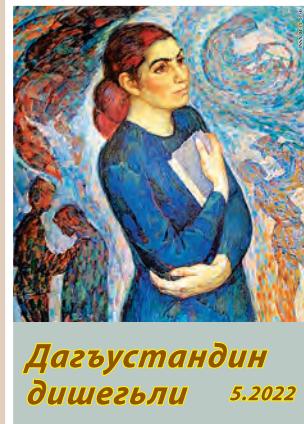
Цена свободная

Стоимость годовой подписки
на журнал
"Женщина Дагестана"
на всех языках на год:

Через УФПС (Почта России)
- 319,37 руб.

Самовывоз через редакцию
- 198 руб.

Через киоски "Дагпечати"
- 252 руб.

ЯНВАРЬ						
Пн	2	9	16	23	30	
Вт	3	10	17	24	31	
Ср	4	11	18	25		
Чт	5	12	19	26		
Пт	6	13	20	27		
Сб	7	14	21	28		
Вс	1	8	15	22	29	

ФЕВРАЛЬ						
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	1	8	15	22		
	2	9	16	23		
	3	10	17	24	31	
	4	11	18	25		
	5	12	19	26		
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	8	15	22	29		
	9	16	23	30		
	10	17	24			
	11	18	25			
	12	19	26			

МАРТ						
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	1	8	15	22	29	
	2	9	16	23	30	
	3	10	17	24	31	
	4	11	18	25		
	5	12	19	26		
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	8	15	22	29		
	9	16	23	30		
	10	17	24			
	11	18	25			
	12	19	26			

АПРЕЛЬ						
Пн	3	10	17	24		
Вт	4	11	18	25		
Ср	5	12	19	26		
Чт	6	13	20	27		
Пт	7	14	21	28		
Сб	8	15	22	29		
Вс	9	16	23	30		

МАЙ						
Пн	1	8	15	22	29	
Вт	2	9	16	23	30	
Ср	3	10	17	24	31	
Чт	4	11	18	25		
Пт	5	12	19	26		
Сб	6	13	20	27		
Вс	7	14	21	28		

ИЮНЬ						
	5	12	19	26		
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	8	15	22	29		
	9	16	23	30		
	10	17	24			
	11	18	25			
	12	19	26			

ИЮЛЬ						
	3	10	17	24	31	
	4	11	18	25		
	5	12	19	26		
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	8	15	22	29		
	9	16	23	30		
	10	17	24			
	11	18	25			
	12	19	26			

АВГУСТ						
Пн	7	14	21	28		
Вт	8	15	22	29		
Ср	9	16	23	30		
Чт	10	17	24	31		
Пт	11	18	25			
Сб	12	19	26			
Вс	13	20	27			

СЕНТЯБРЬ						
Пн	4	11	18	25		
Вт	5	12	19	26		
Ср	6	13	20	27		
Чт	7	14	21	28		
Пт	8	15	22	29		
Сб	9	16	23	30		
Вс	10	17	24			

ОКТЯБРЬ						
	2	9	16	23	30	
	3	10	17	24	31	
	4	11	18	25		
	5	12	19	26		
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	8	15	22	29		

НОЯБРЬ						
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
	8	15	22	29		
	9	16	23	30		
	10	17	24			
	11	18	25			
	12	19	26			

ДЕКАБРЬ						
Пн	4	11	18	25		
Вт	5	12	19	26		
Ср	6	13	20	27		
Чт	7	14	21	28		
Пт	8	15	22	29		
Сб	9	16	23	30		
Вс	10	17	24	31		

